

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Bakalářská práce

Dítě s opožděným vývojem řeči v mateřské škole

Vypracovala: Olga Böhmová

Vedoucí bakalářské práce: PaedDr. Alena Váchová

České Budějovice 2018

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam i o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Kostelci u Jihlavy dne 22. 5. 2018

Olga Böhmová

PODĚKOVÁNÍ

Touto cestou bych chtěla velice poděkovat paní PaedDr. Aleně Váchové za odborné vedení, dále za vstřícnost, ochotu a cenné rady, které mi v průběhu zpracování bakalářské práce poskytla.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá analýzou vzdělávání dítěte s opožděným vývojem řeči v mateřské škole. V teoretické části práce jsou popsány faktory ovlivňující ontogenezi řeči, charakteristika předřečového období a stadií vlastního vývoje řeči, vývoj všech jazykových rovin. Dále je vymezen opožděný vývoj řeči z hlediska etiologie, symptomatologie, diagnostiky a terapie. Obsahem praktické části jsou tři případové studie dětí s OVŘ v mateřských školách. U těchto dětí byla provedena diagnostika komunikačních dovedností, analýza možných příčin OVŘ a bylo sledováno vzdělávání dětí v mateřské škole, odkryty problémy i příklady dobré praxe, které se v konkrétních případech projeví.

Klíčová slova: opožděný vývoj řeči, mateřská škola, předškolní vzdělávání, logopedická prevence, speciální vzdělávací potřeby.

ABSTRACT

Bachelor thesis deals with analysis of child education with delayed speech development in kindergarten. The theoretical part describes the factors influencing the speech ontogenesis, the characteristics of the prediction period and stages of speech development, the development of all linguistic levels. Furthermore, Delayed Speech Development is identified from the point of view of etiology, symptomatology, diagnostics and therapy. The practical part consists of three case studies of children with delayed speech development in kindergartens. These children have been diagnosed with communication skills, analyzing possible causes of Delayed Speech Development, and the education of children in kindergarten, problems revealed and examples of good practice that have manifested in particular cases.

Key words: delayed speech development, kindergarten, preschool education, speech therapy, special educational needs.

Obsah

ÚVOD	8
1 VÝVOJ ŘEČI DÍTĚTE DO KONCE PŘEDŠKOLNÍHO OBDOBÍ	10
1.1 Faktory ovlivňující ontogenezi řeči.....	10
1.2 Předřečové období.....	14
1.3 Stadia vlastního vývoje řeči	16
1.4 Vývoj řeči dítěte z hlediska všech jazykových rovin.....	17
2 OPOŽDĚNÝ VÝVOJ ŘEČI	20
2.1 Vymezení pojmu OVŘ.....	20
2.2 Etiologie OVŘ.....	20
2.3 Symptomatologie OVŘ	22
2.4 Diagnostika a terapie OVŘ.....	24
2.5 Podpora dětí s opožděným vývojem řeči v mateřské škole	26
3 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	30
3.1 Cíl a metody výzkumného šetření	30
3.2 Případové studie	30
3.2.1 Případová studie 1	31
3.2.1.1 Prostředí výzkumného šetření	31
3.2.1.2 Osobní a rodinná anamnéza	31
3.2.1.3 Školní rok 2015/2016	32
3.2.1.4 Školní rok 2016/2017	33
3.2.1.5 Školní rok 2017/2018	36
3.2.1.6 Závěry šetření - případová studie 1.....	39
3.2.2 Případová studie 2	41
3.2.2.1 Prostředí výzkumného šetření	41
3.2.2.2 Osobní a rodinná anamnéza	41
3.2.2.3 Školní rok 2016/2017	41
3.2.2.4 Školní rok 2017/2018	42
3.2.2.5 Závěry šetření – případová studie 2	49
3.2.3 Případová studie 3	50
3.2.3.1 Osobní a rodinná anamnéza	50
3.2.3.2 Školní rok 2015/2016 a 2016/2017	50

3.2.3.3	Školní rok 2017/2018	51
3.2.3.4	Závěry šetření – případová studie 3	58
4	SHRNUTÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ A DISKUZE	60
	ZÁVĚR.....	63
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	64
	SEZNAM PŘÍLOH	66

ÚVOD

„Komunikace představuje jednu z nejdůležitějších lidských schopností. K tomu, aby člověk s ostatními lidmi mohl komunikovat, potřebuje dobře rozvinutou komunikační schopnost. Její narušení jsou mnohdy překážkou v edukaci a socializaci jedince“ (Klenková, 2006, str. 9). Opožděný vývoj řeči (dále jen OVR) se řadí do kategorie narušené komunikační schopnosti.

Do mateřské školy (dále jen MŠ) jsem nastoupila po rodičovské dovolené a nyní tam pracuji devátým rokem. Každým rokem získávám mnoho zkušeností a rozšiřuji si svoje poznání. Po dvou letech praxe v MŠ jsem absolvovala kurz logopedické asistentky a v mateřské škole jsem začala s dětmi upevňovat správnou výslovnost, provádět dechová cvičení, zařazovat jazykové chvílky, cvičit gymnastiku mluvidel... Nejednou se mi podařilo zapojit do spolupráce s MŠ i rodiče. Například jsem je vyzvala a požádala, aby ti, kteří si s dětmi doma procvičují nějaké říkadlo, ho napsali a přinesli do školky. Ve třídě se nám sešlo mnoho nových krásných říkadel, která si i kolegyně s dětmi potom opakovaly. Pro všechny rodiče jsem říkadla vyvěsila na nástěnku pro inspiraci k rozvoji řeči dětí.

Jako logopedická asistentka jsem s dětmi pracovala nejen ve své třídě, ale i individuálně s ostatními dětmi z celé mateřské školy, která má čtyři třídy. Tyto aktivity se nazývaly „Logohraní“. Jednalo se o doplňkový program MŠ. Spolupracovala jsem s klinickou logopedkou i rodiči. Vzájemně jsme si předávali informace a sledovali nejen pokroky dětí ve výslovnosti, ale zejména také jejich radost, že už dokáží vyslovit pro ně mnohdy tak obtížná slova.

Nezapomenutelný je pro mě chlapec, který nastoupil do mateřské školy přímo ke mně do třídy ve čtyřech letech a téměř nemluvil. Jmenoval se Honzík. Když chtěl půjčit hračku, strkal do kamarádů, hračky jim vytrhával z ruky. Nikdo si s ním nechtěl hrát, protože se s ním nemohl domluvit. Dětem se jeho chování nelíbilo. Se mnou se domlouval většinou jen neverbálně. Začala jsem spolupracovat s rodiči, doporučila jsem jim návštěvu klinické logopedky. Tehdy se jednalo o opožděný vývoj řeči. Asi za půl roku se začaly u Honzíka objevovat pokroky. Nejen první jednoduchá slova, ale nastal i znatelný pokrok v komunikaci s ostatními. Honzík si mohl a již uměl říci o

hračku, poděkovat a domluvit se s vrstevníky při hře. Ve třídě jsme si spolu často prohlíželi knihy, pojmenovávali obrázky, napodobovali zvuky zvířat, zpívali... a pomalinku se z tohoto chlapce, který se občas projevoval i agresivně vůči kamarádům, stával kluk, jenž tak dříve působil jen proto, že se nedokázal s ostatními domluvit. Nyní už je ve škole a velmi ráda si na něho vzpomenu. Když za mnou jednou přišel a řekl, že už to umí, a poprvé vyslovil pro ostatní dvě téměř jednoduchá slova a pro něj tak obtížná: „paní učitelko“, měli jsme oba dva obrovskou radost.

Zejména po této zkušenosti si uvědomuji problémy těchto dětí, které se po příchodu do MŠ nedokáží domluvit s vrstevníky a ani s učitelkou. Z tohoto důvodu jsem si vybrala téma bakalářské práce o dětech s opožděným vývojem řeči v mateřské škole. Mnohdy udělá první krok k pomoci právě učitelka. Doporučí rodičům návštěvu odborníka, klinického logopeda nebo speciálního pedagoga. Některé rodiče tato možnost ani nenapadne a potřebují poradit.

V bakalářské práci s názvem Dítě s opožděným vývojem řeči budu zjišťovat a analyzovat vzdělávání dětí s opožděným vývojem řeči (OVŘ) v mateřské škole (MŠ) a hledat problémy i příklady dobré praxe, které se v konkrétních případech projeví.

Bakalářská práce je rozdělena na část teoretickou, jejímž obsahem bude vývoj řeči dítěte do konce předškolního období z hlediska všech jazykových rovin, vymezení OVŘ, jeho etiologie, symptomatologie, diagnostika a terapie, možnosti pedagogické podpory dětí s opožděným vývojem řeči v mateřské škole. Praktickou část budou tvořit případové studie tří dětí s OVŘ v mateřské škole. V kvalitativním výzkumném šetření bude použita metoda pozorování, rozhovoru s rodiči, s pedagogy MŠ a s dítětem. Bude provedena diagnostika komunikačních dovedností dítěte, analýza možných příčin OVŘ, sledování a naplňování plánu pedagogické podpory prvního stupně (dále jen PLPP).

1 VÝVOJ ŘEČI DÍTĚTE DO KONCE PŘEDŠKOLNÍHO OBDOBÍ

Bednářová, Šmardová (2015, s. 30) uvádějí „*řeč má pro vývoj jedince mimořádný význam, protože ovlivňuje kvalitu myšlení, poznávání, učení, jeho orientaci a fungování v lidském společenství*“.

Vývoj řeči probíhá v určitých stádiích a jde o individuální proces, který má i určité zákonitosti. Lechta (1990) uvádí, že ve vývoji řeči dochází k obdobím akcelerace a retardace, která mají individuální délku trvání. Tyto vývojové fáze lze také použít při orientačním posouzení úrovně řeči.

Existuje více pojetí vývoje řeči, uvádíme příklad dvou z nich:

- Příhoda (1977) dělí vývoj řeči podle význačných znaků celkem do 11 stadií: výrazové stadium interjekční, intonační drezúra, počátky jazykové recepce, stadium onomatopoické, stadium komplexních výrazů, izolační typ řeči, rozšíření izolační věty, flektivní typ řeči, počátek srozumitelné výslovnosti s jasnou artikulací, zdokonalování tvaroslovné a syntaktické, správné vytvoření podřadného souvětí.
- Lechta (1995) uvádí jednotlivá období vývoje řeči takto: pragmatizace – přibližně do konce 1. roku života, období sémantizace – 1.-2. rok života, období lexémizace – 2.-3. rok života, období gramatizace – 3.-4. rok života a období intelektualizace – po 4. roce života.

1.1 Faktory ovlivňující ontogenezi řeči

Vývoj řeči je ovlivněn více faktory. Klenková (2006) jmenuje například senzorycké vnímání, motoriku, myšlení a socializaci. Jedlička (2007) popisuje nezbytné podmínky ke správnému vývoji řeči tak, že nesmí být poškozena centrální nervová soustava, intelekt by měl být v normálu, není poškozený sluch a je zapotřebí mít určitou vrozenou míru nadání pro jazyk. Podstatnou roli také sehrává adekvátní sociální prostředí, které podporuje rozvoj řeči.

Sluchové vnímání

Bednářová, Šmardová (2015, s. 14) poznamenávají, že *„sluch je jedním z prostředků komunikace, významnou měrou ovlivňuje rozvoj řeči a tím i abstraktní myšlení“*.

Podle Seemana (1955) je sluch jednou z nejdůležitějších fyziologických podmínek vývoje řeči, protože vytváří hlavní fyziologické mechanismy řeči. *„ Sluch, tvořící základ řeči, je samou řečí formován tak, aby rozlišoval velmi jemné odstíny výslovnosti“* (Seeman, 1955, s. 18).

Lejska (2003. s. 81, s. 17) také upozorňuje, že poškozený sluch či hluchota *„omezuje nebo dokonce vylučuje spontánní tvorbu řeči“*. Dodává, že *„vady a poruchy sluchu u dětí před fixací řeči způsobují vždy poruchu vývoje řeči, a tím i komunikačních schopností“*. Dále zdůrazňuje, že pokud jsou tyto vady těžšího stupně a dlouhodobé, mohou způsobit v řečové oblasti trvalý defektní vývoj. Míra problémů v komunikaci je přímo úměrná tomu, jak časně sluchová vada vzniká (Lejska, 2003).

Bednářová, Šmardová (2015) stručně uvádějí průběh vývoje sluchu vzhledem k vývoji řeči a rizika, jež se objevují. Dítě již v prenatálním období vnímá zvuky, po narození reaguje na hlas matky a kolem třetího až čtvrtého měsíce života se otáčí za zdrojem zvuku, který dokáže lokalizovat. V období věku kolem šesti měsíců se začíná rozvíjet schopnost záměrného a aktivního naslouchání. K největší diferenciaci zvuků dochází v předškolním období. Pokud dítě v mateřské škole nereaguje na sluchové podněty, neporozumí instrukcím učitelky, nereaguje na svoje jméno, je potřeba si nejdříve ověřit, jestli slyší, a tak vyloučit sluchové vady, jež se projevují častým neporozuměním. Rodiče je třeba neprodleně informovat, aby vyhledali odbornou pomoc, nejčastěji dětského pediatra, který rozhodne o dalších krocích. Rozvoj sluchového vnímání v tomto věku je důležitý, protože vlivem oslabení schopnosti sluchově vnímat může u dítěte ve školním věku docházet k potížím například při čtení, psaní a diktovaném textu.

Zrakové vnímání

Na rozvoj řeči má velký vliv i zrak. Nejvíce informací z našeho okolí přijímáme právě zrakem. Již u malého dítěte můžeme pozorovat, jak zrakové podněty motivují dítě k řeči. Když například dítě uvidí hračku, blízkou osobu, skoro automaticky zareaguje

hlasem. První slůvka dítěte jsou také spojena se zrakovými vjemy, kdy si dítě nejdříve spojuje slovo s předmětem, a teprve pak si dokáže předmět představit prostřednictvím slova. I pohyby mluvidel ve fázi napodobivého žvatlání dítě odezírá. Další důležitá úloha zraku je při logopedické prevenci, při níž dítě sleduje pohyby úst, jazyka... a odezírá neverbální komunikaci (Bednářová, Šmardová, 2015).

Seeman (1955, s. 18) uvádí „význam zrakového analyzátoru pro vznik a vnímání řeči nebývá dostatečně oceňován. Je uznáván obecně při vzniku psaní a čtení. Potvrzením významu zraku při vzniku řeči je známá skutečnost, že děti od narození slepé začínají pozdě mluvit. Vidoucí dítě pozoruje bedlivě pohyby úst mluvícího a jeho mimiku a napodobuje pohyby jazyka a rtů“. Dodává, že proto napodobování u slepých dětí vzniká později. Hlasy dítě pouze slyší, ale nemůže vidět jejich článkování, protože se tvoří uvnitř dutiny ústní. Proto Seeman (1955) považuje za vhodné na malé děti mluvit s přehnanými artikulačními pohyby úst a dítě tak podněcovat k napodobování. Tímto si dítě nacvičuje zrakově sluchový spoj. Zrakem dítě pozoruje mimiku, různé posunky, jimiž mu znázorňujeme význam slova. Zrak je rovněž důležitý při vnímání velikosti, barvy, pohybu, vzdálenosti (Seeman, 1955).

Klenková (2006) doporučuje u dětí s opožděným vývojem řeči rozvíjet zrakovou i sluchovou perцепci, protože vady zraku i sluchu také mohou ovlivňovat vývoj řeči.

Rozvoj motoriky

U dětí s opožděným vývojem řeči je nutné povšimnout si vývoje hrubé i jemné motoriky i motoriky řečových orgánů, které jsou důležité pro správnou artikulaci hlásek. Lechta (1995) udává, že opožděný vývoj motoriky může souviset se vznikem vývojové poruchy řeči, s poškozením CNS nebo s mentálním postižením.

Hrubou motoriku u dětí rozvíjíme skákáním, běháním, prolézáním, hry s míči, využíváním tělovýchovného náčiní. Zaměřujeme se na správnou koordinaci pohybů a udržení rovnováhy. V oblasti jemné motoriky využíváme nejrůznější druhy stavebnic, společenské a hmatové hry, zařazujeme rukodělné činnosti, hry s pískem a procvičujeme sebeobsluhu. Cvičení obratnosti rtu, jazyka a mimiky se řadí k motorice mluvidel, která ovlivňuje výslovnost.

Sociální prostředí

Velký vliv na vývoj a rozvoj řeči dítěte má sociální prostředí, v němž dítě od narození vyrůstá. Rodina zaujímá prioritní úlohu při rozvoji řeči. Vliv má zejména podnětnost prostředí, výchovné styly v rodině, mluvní vzor ze strany členů rodiny (Bednářová, Šmardová, 2005).

Vyštejn (1995) zdůrazňuje, že obsah a rozsah slovníku dvouletého dítěte závisí nejen na jeho řečových schopnostech, ale hlavně na tom, jak se mu věnují dospělé osoby v jeho okolí, proto můžeme pozorovat značné individuální rozdíly ve vývoji řeči. Vliv na rozvoj řeči má dle něj i styk s dětmi přiměřeného věku. Autor poznamenává, že vývoj řeči se také opoždí u dětí, jimž chybí citová vazba na matku, případně jinou osobu.

Kutálková (2010) dodává, že silný vzájemný citový vztah matky s dítětem má souvislost a vliv na jeho následný vývoj řeči.

Mertin (2011) doporučuje rodičům, aby dbali na správnou výslovnost, měli by se snažit mluvit na dítě často a srozumitelně. I když s dítětem mluvíme jinak, než s dospělým, není vhodné s dětmi hovořit jejich dětskou řečí. Uvádí, že *„opožděný vývoj řeči má lepší prognózu za předpokladu, že významní dospělí začnou věnovat všem formám stimulace řeči dítěte zvýšenou pozornost“* (Mertin, 2011, s. 131).

Kutálková (2010) se zmiňuje o dnešním způsobu života a uspěchané době, kdy mnohé děti žijí od útlého věku v atmosféře povelů, příkazů a zákazů. Ráno se spěchá do mateřské školy a pozdě odpoledne se z ní děti vracejí. Není dostatek prostoru pohrát si s dítětem, povídat si s ním, vyprávět mu pohádky. Matky jsou zaměstnané natolik, že se již nestíhají dítěti dostatečně věnovat. Je to dáno dost často ekonomickou nutností. Řada rodičů se dnes domnívá, že schopnost mluvit nevyžaduje žádné zvláštní úsilí a že se mluvit dítě naučí od přírody samo. Na straně druhé se objevují i rodiče, kteří chtějí mít dítě po všech stránkách dokonalé, a proto někdy na děti vyvíjejí naprosto nepřiměřené úsilí.

Bacus-Lindroth (2009) pozoruje lehké opoždění vývoje řeči u dětí, které vyrůstají v dvojjazyčném prostředí. Mnohdy těmto dětem trvá delší dobu, než se zorientují ve dvou odlišných jazycích.

1.2 Předřečové období

Podle Klenkové (2006) je předřečové období doba, než začne dítě mluvit. Do ní spadá celá řada přípravných období, která začínají hned po narození dítěte, navzájem se prolínají a v každém časovém období je nutné připustit určitou časovou proměnlivost.

Předřečové stadium vývoje řeči je období přibližně do jednoho roku života. Dítě si osvojuje návyky, na jejichž základě vzniká později skutečná řeč. Seeman (1955) toto období nazývá obdobím přípravným, je to období broukání a žvatlání, kdy dítě napodobuje řeč a dochází u něho k prvopočátkům porozumění řeči.

Období křiku

Úplně prvním hlasovým projevem novorozence je křik. Je reakcí na změnu prostředí a patří k nepodmíněným reflexům. Kutálková (2010) dodává, že křik během prvních týdnů života neznamena, že dítěti něco schází. Jedná se o reflexní činnost, jež směřuje k budoucímu používání hlasu. Mezi dětmi můžeme již v tomto období pozorovat značné rozdíly. Některé skoro nepláčí a jiné děti probrečí celé dny. Křik dítěte většinou pokládáme za projev nespokojenosti. Pokud dítě křičí, začínáme ho chovat a pátrat po příčině křiku.

Kutálková (2010) dále uvádí, že toto období je pokračováním nejtěsnějšího soužití s maminkou a pokud dítě vnímá nejistotu, strach, volá mámu křikem. Křik novorozence nemusí mít žádnou viditelnou příčinu, často jde o volání někoho blízkého. V jeho náručí dítě dostává pocit jistoty a křik ustává.

Seeman (1955) potvrzuje, že ve čtvrtém až šestém týdnu je křik hlasovým projevem pocitů kojence. Matka by měla podle zabarvení hlasu poznat, jestli je dítě spokojeno nebo má například hlad či cítí bolest.

Klenková (2006) si všímá i úsměvu u dětí. Můžeme ho pozorovat od 2. -3. týdne po narození. Mezi 2. -3. měsícem života dítěte se rovněž objevuje reakce úsměvem na úsměv.

Kutálková (2010) pozoruje charakter dětského křiku a rozlišuje ho na pláč s měkkým hlasovým začátkem, kdy neurčité kňourání postupně ubývá a stává se spokojeným broukáním, a pláč s tvrdým hlasovým začátkem, který signalizuje, že něco není v pořádku. Kojenec si tak přivolává pomoc a tuto strategii začne cílevědomě používat. Tento křik, jenž měl nejdříve reflexní charakter, se tak stává nástrojem vůle.

Klenková (2006) nazývá tento charakter křiku jako křik, který dostává citové zabarvení. Seeman (1955, s.21) dodává, že „*tyto rozdílly hlasových začátků k odlišení pocitů se udržují po celý život*“.

Období broukání

Po období křiku následuje období broukání, kdy dítě pohybuje mluvidly jako při sání nebo polykání a následně se ozývají různé zvuky. Některé jsou podobné hláskám nebo slabikám jako např. ba, pa, grr. Postupně se dítě učí měnit i výšku hlasu, zdá se, že si prozpěvuje. Zatím ale nejde o činnost, která by byla vědomá, jedná se o pudovou hru s mluvidly (Kutálková, 2010).

Kolem 4. - 6. týdne si dítě začíná broukat a přibližně v šesti měsících se jeho zvukový repertoár stává velice bohatým (Seeman, 1955).

Období napodobivého žvatlání

Klenková (2006) toto období vymezuje přibližně v 6. - 8. měsíci, Seeman (1955) udává období kolem 8. - 9. měsíce. V tuto dobu se začíná připravovat budoucí mateřská řeč a na dítě je zapotřebí správně mluvit. Podle Kutálkové (2010) je velice důležité, abychom s dítětem mluvili klidně, zřetelně a nekřičeli na něj, protože dítě má velkou schopnost napodobovat. Nechtěně bychom totiž mohli vytvořit základ pro některou z řečových poruch. Dále zmiňuje, že dítě si už nebrouká jen samo pro sebe, ale hlasovými projevy reaguje na své okolí. Vliv na jeho další rozvoj řeči má, zda dospělý využívá chuť dítěte k navazování kontaktů. Pokud dítě ve druhé polovině roku přestává žvatlat a nereaguje později na běžné slovní pokyny, musíme si ověřit, jestli neexistuje možná souvislost s poruchou sluchu.

Stadium rozumění řeči

Nastupuje u dítěte kolem desátého měsíce života dítěte. V tomto období již dítě začíná rozumět prvním slovům. Učí se dělat „pápá“, ukazuje, jak je veliké; spíše reaguje na melodii, gesta, situaci. Projev radosti u členů rodiny ho v řečových dovednostech povzbuzuje. Ještě se nejedná o porozumění řeči v pravém slova smyslu (Kutálková,

2010). Dítě v tomto období převážně motoricky reaguje na určitá slova, která slyší v asociaci s celkovou konkrétní a často se opakující situací (Klenková, 2006).

1.3 Stadia vlastního vývoje řeči

Vlastní vývoj řeči a jeho počátky se určují kolem prvního roku života. Bytešníková (2012) uvádí následující stadia, kterými musí dítě projít: emociálně-volní, egocentrické, asociačně-reprodukční, rozvoj komunikační řeči, logických pojmů a intelektualizace řeči (Bytešníková, 2012).

Stadium emociálně-volní je první, v němž dítě používá první verbální projev pro vyjádření svých přání, citů, proseb. Takovým verbálním projevem jsou slova, která mají význam věty, tedy tzv. jednoslovné věty. Ze slovních druhů jsou zde zastoupena převážně podstatná jména, slovesa a citoslovce. Je to období života dítěte kolem jednoho roku. V dalším období, které nastává kolem roku a půl až dvou let, pokračuje vývoj řeči tvořením dvojslovných vět a prvních otázek „*Co je to?*“ „*Kdo je to?*“ Hovoříme o **egocentrickém stadiu** vývoje řeči. Dítě opakuje slova, napodobuje dospělé osoby. Kolem dvou let věku dítěte nastává stadium **asociačně-reprodukční**, kdy prvotní slova získávají pojmenovací funkci. Dítě přenáší výrazy, které zaznamenalo ve spojitosti s určitými jevy, na jevy podobné, čímž vytváří jednoduché asociace. Mezi druhým a třetím rokem života dochází u dítěte k rozvoji v oblasti komunikace a toto období nazýváme **stadiem rozvoje komunikační řeči**. Dítě si totiž začíná všimnout, že řečí lze dosahovat nejrůznějších cílů. Kolem třetího roku nastává stadium **logických pojmů**. V této fázi vývoje můžeme pozorovat, že slova, která byla dosud spojena s konkrétními jevy, se na základě abstrakce stávají všeobecnými pojmy. Není proto překvapivé, že osvojování si těžkých myšlenkových operací neprobíhá bez těžkostí, jimiž mohou být např. opakování hlásek, slabik, slov... Posledním stadiem ve vlastním vývoji řeči je stadium **intelektualizace řeči**, ke kterému dochází kolem čtvrtého roku života. Rozšiřuje se slovní zásoba, prohlubuje se obsah slov. Dítě již vyjadřuje své myšlenky obvykle obsahově i formálně přesně. Tato etapa přetrvává až do dospělosti (Bytešníková, 2012).

1.4 Vývoj řeči dítěte z hlediska všech jazykových rovin

Foneticko-fonologická rovina

Základními jednotkami této roviny jsou hlásky-fonémy a tato rovina určuje zvukovou stránku řečového projevu. Případné deficity v této oblasti mohou být ukazatelem nesprávného řečového vývoje. Tato rovina může být zjišťována nejdříve ze všech jazykových rovin. Důležitým diagnostickým mezníkem je přechod z pudového žvatlání na napodobivé. Pořadí fixace jednotlivých hlásek v řeči dítěte je zcela individuální. Obecně dítě začíná jako první vyslovovat samohlásky a postupně začíná užívat retné souhlásky, od kterých přejde k hrdelním hláskám (Bytešníková, 2012).

Věkové vymezení vývoje artikulace hlásek – Bytešníková, 2012, s. 74

Věkové období	Vývoj artikulace hlásek
1-2,5 roku	<i>b, p, m, a, o, u, i, e</i> <i>j, d, t, n, l</i> - artikulační postavení se upravuje po třetím roce, ovlivní vývoj hlásky <i>r</i>
2,5-3,5 roku	<i>au, ou, v, f, h, ch, k, g</i>
3,5 -4,5 roku	<i>bě, pě, mě, vě, d', t', ň</i>
4,5-5,5 let	<i>č, š, ž</i>
do 6 let	<i>c, s, z, r, ř</i> , diferenciací <i>č, š, ž</i> a <i>c, s, z</i>

Lexikálně- sémantická

Pasivní i aktivní slovní zásoba, definice pojmů a úroveň zobecňování se řadí do lexikálně-sémantické roviny. Základní jednotkou této roviny je slovo. Slovní zásoba se rozvíjí během celého života jedince a souvisí s úrovní jeho intelektu, ovlivňuje ji prostředí, ve kterém jedinec žije, a jeho individuální schopnosti. Člověk ovládá pouze určitou část slovní zásoby, kterou označujeme jako individuální slovní zásoba. Tuto

slovní zásobu dále diferencujeme na pasivní a aktivní. Pasivní slovní zásobou označujeme slova, jimiž rozumíme, a její začátek můžeme pozorovat u dítěte kolem desátého měsíce života. Aktivní slovní zásoba jsou reálně používaná slova. Začíná se projevovat kolem prvního roku věku dítěte, když začíná vyslovovat první slova. V tomto období kolem prvního až druhého roku mluví děti především o lidech *máma*, zvířatech *pejsek*, hračkách *koník*, jídle *čajík*, vozidle *auto*, částech těla *noha*...V tomto období si můžeme povšimnout v řeči dítěte hypergeneralizace, která znamená, že dítě rozšiřuje slova na sousední pojmy, které používá k označení pojmů příbuzných. Například slovy „*mňau, mňau*“ dítě označuje vše, co je chlupaté a má čtyři nohy. Postupně nastupuje období hyperdiferenciace, a to již dítě odliší, že slovo „*máma*“ znamená označení pouze pro jeho matku. Dítě postupně ve vývoji řeči prochází „prvním a druhým věkem otázek“. Často se ptá: „*Co je to?*“ „*Kdo je to?*“ Kolem tří a půl let je u dětí častá otázka: „*Proč?*“ „*Kdy?*“ Slovní zásoba dítěte se postupně rozšiřuje, ale mezi jednotlivými dětmi můžeme pozorovat značné rozdíly. Kolem tří let užívá dítě přibližně 1 000 slov, ve čtyřech letech 1 500 slov, v pěti letech 2 000 slov a kolem šesti let 2 500-3 000 slov. Před zahájením školní docházky by dítě mělo užívat synonyma, homonyma, antonyma, uvědomovat si vztah nadřazenosti a podřízenosti pojmů, osvojovat si vztahy výrazů se širším a užším významem a poměrem mezi výrazem obecnější povahy a konkrétnějším vyjádřením (Bytešníková, 2012).

Morfologicko-syntaktická rovina

V této rovině se zaměřujeme na gramatické hledisko v mluvním projevu. Jedná se o správnost slov, vět, slovosledu, rodu, čísla, pádu... Tuto rovinu je možné začít sledovat kolem jednoho roku života dítěte, v době, kdy začíná vlastní vývoj řeči. V počátcích gramatického vývoje řeči se neobjevují všechny slovní druhy. Převládají *zvukomalebná - onomatopoická citoslovce* jako *bác, mé, haf*, jež jsou nesklonná. Dále dítě začíná užívat podstatná jména, slovesa, přídavná jména, zájmena, příslovce, číslovky, spojky a předložky. Nejdříve tvoří jednoslovné věty, z kterých postupně vznikají věty víceslovné a souvětí. Po čtvrtém roce života by dítě mělo v řečovém projevu užívat všechny slovní druhy. Fyziologickým dysgramatismem označujeme odchylky v gramatické stavbě řeči dítěte, ale pouze do čtyř let. Po čtvrtém roce života by řeč dítěte měla být gramaticky

správná. Hlavním vlivem při osvojování gramatické stavby řeči u dětí předškolního věku je správný vzor dospělých (Bytešníková, 2012).

Pragmatická rovina

Pragmatická rovina zahrnuje užívání jazyka v rámci společenského kontextu. U dítěte se zaměřujeme na rozvoj komunikativní funkce, kterou si dítě začíná uvědomovat kolem osmnáctého měsíce života. Mezi druhým a třetím rokem života dítěte je v pragmatické rovině ve vývoji řeči důležitý mezník. Dítě si začíná uvědomovat svoji roli komunikačního partnera. Kolem tří až čtyř let začíná mluvit o minulosti i budoucnosti. Po čtvrtém roce života se dítě stává stále aktivnější v konverzaci, rádo vystupuje v různých rolích. Před zahájením školní docházky by dítě mělo být schopno zvládnout komunikovat s ostatními dětmi i dospělými jedinci (Bytešníková, 2012).

2 OPOŽDĚNÝ VÝVOJ ŘEČI

2.1 Vymezení pojmu OVŘ

Vymezení pojmu opožděného vývoje řeči se liší podle rozdělení jednotlivých autorů.

Kutálková (2010, s. 62) říká: *„Jestliže dítě ještě ani po třetím roce nemluví, nejeví zájem o kontakt mluvením nebo používá jen pár slov, jde už o opožděný vývoj řeči.“* Dále autorka uvádí, že může být i různá závažnost poruchy. Některé děti mluví, mají ale malou slovní zásobu, kromě matky jim nikdo nerozumí a některé děti nemluví vůbec.

Seeman (1995, s. 39) dodává: *„Děti, které začínají pozdě mluvit, chovají se odlišně již od útlého věku.“* A pokud mezi 5. až 8. měsícem věku žvatlají málo nebo jejich reakce na zvuky okolního světa je malá, dá se již v tomto věku usuzovat, že se může jednat o opoždění ve vývoji řeči. Opoždění vývoje řeči je nápadné zejména v rozdílu mezi porozuměním řeči a produkcí slov (Seeman, 1995).

Vágnerová (2005, s. 139) uvádí: *„Opoždění řečového vývoje má značné sociální důsledky. Řeč je dalším viditelným znakem, který potvrzuje normalitu vývoje.“* Dodává, že dítě, které nemluví, je většinou považováno za hloupé, ale opoždění může být pouze v oblasti řečového vývoje. Neznamená tedy, že pokud dítě nemluví, tak nerozumí verbálnímu projevu (Vágnerová, 2005).

Bacus-Lindroth (2009) shodně popisuje, že opožděný vývoj řeči ještě nemusí značit, že se jedná i o opožděný intelektový vývoj dítěte a zmiňuje se o mnoha osobnostech, které začaly mluvit v pozdějším věku, ačkoli měly výjimečnou inteligenci.

2.2 Etiologie OVŘ

Škodová (2003) uvádí, že velké množství příčin, které mohou způsobovat opožděný vývoj řeči, vedou k terminologické nejednotnosti, a proto je odlišná i terapie.

Sovák (1978) připisuje příčiny opožděného vývoje řeči faktorům biologickým, při nichž má vliv dědičnost, dále můžeme příčiny OVŘ zjistit již v perinatálním období, kdy dochází k poškození centrálního nervového systému a nebo se může jednat o poškození CNS. Dále se autor zmiňuje o příčinách sociálních.

Klenková (2006, s. 65) téměř shodně uvádí: „*Příčinou opožděného vývoje řeči může být dědičnost, opožděný vývoj centrální nervové soustavy, nedoslýchavost, nepodnětné, nestimulující prostředí, které nevěnuje pozornost neuropsychickému vývoji dítěte, vývoji řeči.*“ Také citová deprivace, genetické vlivy, nedonošenost a předčasné narození dítěte, stejně jako nevyzrálá nervová soustava nebo lehká mozková dysfunkce. Nejčastější z těchto příčin dále upřesníme.

Kutálková (2010) zmiňuje **rodové** opoždění řeči v některých rodinách. Shodně se vyjadřuje Seeman (1995), který pozoroval rodiny, v nichž bylo opoždění řeči znatelné dokonce ve třech generacích. I Vyštejn (1995) popisuje rodové opoždění, kdy tatínek začal mluvit po třetím roce stejně jako dědeček. Seeman (1995) doplňuje, že častěji se OVŘ přenáší ze strany otce než ze strany matky a častější opoždění řeči je u hochů než u dívek, a to přibližně v poměru 2:1. Shodně poznamenává i Kutálková (2010), že u chlapců se mnohdy začínají první slova objevovat až kolem druhého roku a toto rodové opoždění se časem vyrovná. Sovák (1989) je další z autorů, jenž sleduje pozdější vývoj řeči u chlapců než u dívek.

Častou příčinou opožďování řeči je i **nedostatek mluvního kontaktu**. V dnešní uspěchané době mají rodiče na dítě málo času a dítě je tak většinu dne odkázáno samo na sebe. Pokud rodiče na dítě promluví, jedná se většinou o pokyny a příkazy. Řešením je časté mluvení na dítě, dítě je nutno chválit i za snahu o nové slovo a doplňovat jeho slovní zásobu pod odborným vedením (Kutálková, 2010).

I Vyštejn (1995) považuje za jednu z příčin nemluvnosti dítěte to, že nemá dostatek podnětů a příležitostí k mluvení.

Další rizika pro spontánní rozvoj řeči přináší **příliš pečlivá výchova**. Patří tam děti, které mají hned to, na co si ukáží, a jejich slovní zásoba tak zůstává pasivní. Tyto děti řeč nějak zvlášť nepotřebují, a proto se jejich slovní zásoba také příliš nerozvíjí. „*Děti musí zjistit, že řeč je k něčemu dobrá a že přináší příjemné zážitky*“ (Kutálková, 2010, s. 65). Dodává, že to znamená pustit dítě ke slovu. Když se ještě neumí zcela vyjádřit, napovíme mu otázkou a nevyžadujeme ihned odpověď. Dítě tak k mluvení motivujeme a posilujeme jeho mluvní chuť (Kutálková, 2010).

Dalším faktorem opoždění řeči podle Kutálkové (2010) může být lehká **mozkové dysfunkce**. Jedná o poruchu mozku, nervové soustavy nebo pomalejší zrání nervových

drah. Všechny tyto poruchy mohou mít jako následek poruchu řeči. Ta se následně projevuje ve snížené schopnosti zvyšovat slovní zásobu, zvládat správnou výslovnost a správně porozumět gramatické stavbě jazyka. Zmíněné děti začínají mluvit většinou později, jejich řeč se pomalu vyvíjí a projevuje se nesprávnost gramatiky (Kutálková, 2010).

Děti s **poruchou sluchu** začínají mluvit také opožděně a čím je závažnější tato porucha, tím je i znatelnější postižení řeči (Kutálková, 2010).

Další příčinou opožděného vývoje řeči podle Kutálkové (2010) bývá **snížení rozumových schopností**, kdy se jedná o určité nedostatky v oblasti intelektu. S tím souvisí i rozvoj řeči, který je značně omezený. Rozvoj řeči těsně souvisí s rozumovou výchovou (Kutálková, 2010).

2.3 Symptomatologie OVŘ

Podle Škodové (2003) může být opožděný vývoj řeči symptomem i jiných onemocnění nebo postižení. Jedná se například o mentální retardaci, dětské mozkové obrny, vady a poruchy sluchu, vady a poruchy zraku nebo tělesná postižení.

Sovák vymezil následující typy narušení vývoje řeči (1978):

- Vývoj opožděný – opoždění v oblasti řečového projevu, které se obvykle během času vyrovná a nemá pro další život dítěte nepříznivé důsledky. Mezi hlavní příčiny patří například dědičnost, opožděné vyžívání centrální nervové soustavy, negativní výchovné vlivy, lehká porucha sluchu...
- Omezený vývoj řeči – projevy opoždění vyjadřovacích schopností. Objevuje se zejména při mentálním postižení, těžších poruchách sluchu, někdy i v případech patologie sociálního prostředí. Řeč je špatně srozumitelná i přesto, že má dítě rozvinutou slovní zásobu. Opoždění není znatelné jen v oblasti řeči, ale i v oblasti jemné a hrubé motoriky. Řeč se u nejtěžších forem mentální retardace rozvíjí jen částečně nebo se také nerozvine vůbec.
- Narušený vývoj řeči – k přerušení řečového vývoje může dojít po úrazech, nádorových onemocněních mozku, vážných duševních onemocněních, těžkých psychických traumatech... Opožděný vývoj řeči může za příznivých podmínek

dosáhnout normy např. vyléčení nebo za nepříznivých podmínek např. při demenci zůstává charakter omezeného vývoje řeči.

- Vývoj předčasný – řeč se rozvíjí předčasně, pokud se nejedná o nadprůměrného jedince, jde nejčastěji o perfekcionistickou výchovu rodičů.
- Scestný (odchylný) vývoj řeči – se projevuje odchylkou od normy pouze v některé z rovin řečového vývoje, týká se vadné artikulace, vad ve výslovnosti.

OVR podle Lechty (1990) z hlediska symptomů věku:

- Fyziologická nemluvnost – je označována doba, kdy dítě prochází přípravnými, předřečovými stadii vývoje řeči.
- Prodloužená fyziologická nemluvnost – pokud dítě nezačíná mluvit do konce třetího roku života, ještě se nemusí jednat o vývojovou poruchu řeči. Jestliže u dítěte vyloučíme sluchovou vadu, snížený intelekt, nejedná se o postižení v oblasti řečových orgánů ani motoriky. Pokud dítě nereaguje na podněty z okolního prostředí, může se jednat o opožděný vývoj řeči, kdy dítě má ještě možnost dosáhnout normy. Je ale nutné komplexní vyšetření dítěte odborníky.
- Vývojová nemluvnost (patologická) – většinou nejde o úplnou němotu, ale je nutné oddělit vývojovou nemluvnost od nemluvnosti získané.

Dále Lechta (1990) popisuje symptomy z hlediska stupně poruchy, kdy se může jednat o opožděný vývoj řeči s úplnou nemluvností, anebo se jedná pouze o lehké odchylky od normy.

Symptomy opožděného vývoje řeči jsou podle Škodové (2003) různého původu a v souvislosti s etiologií. U opožděného vývoje řeči prostého je „*hlavním symptomem časové opoždění jednotlivých (případně všech) složek mluvené řeči o jeden až dva roky při normálním intelektu, stavu sluchu i zraku a při minimálním motorickém opoždění*“ (Škodová, 2003, s. 94).

2.4 Diagnostika a terapie OVŘ

Diagnostika

Pro zjištění diagnostiky opožděného vývoje řeči je důležité zaměřit se zejména na zjištění stavu sluchu, zraku, intelektu a vývoj jemné i hrubé motoriky, které ovlivňují mluvní produkci jedince.

Podle Seemana (1995, s. 40) je třeba zjistit genetické schéma řeči, zda jsou neporušeny činnosti:

1. vjemových drah řeči
2. mozkových center řeči
3. mluvidel a jejich inervace

Je potřeba vyšetřit sluch, posoudit duševní vývoj dítěte, jeho inteligenci, provést neurologické vyšetření. Pokud bude třeba, obrátit se na další odborníky (např. psychologa), je třeba promluvit s rodiči a zjistit, jak se dítě chová doma (Seeman, 1995, s. 40).

Klenková (2006, s. 66) uvádí, že je nutné hledat příčiny opoždění, je vhodné provést diferenciální diagnostiku a zajistit odborná vyšetření (foniatrické, neurologické, psychologické a další), která vyloučí:

- sluchovou vadu (nedoslýchavost), která může mít za následek opožďování ve vývoji řeči,
- vadu zraku – nedostatky ve zrakové percepci mohou také ovlivňovat vývoj řeči,
- poruchu intelektu, která je dle stupně postižení provázána opožděným vývojem řeči,
- vady mluvních orgánů, orofaciální rozštěpy – mohou být (i když ne vždy) příčinou opožděného vývoje řeči,
- akustickou dysgnozii (neschopnost zapamatovat si slova, porozumět smyslu slov),
- autismus, autistické rysy – vývoj řeči se opožďuje, často se projevuje neschopnost komunikovat (Klenková, 2006, s. 66).

Škodová (2003, s. 95-98) dodává, že při diagnostice OVR je třeba vyšetřit intelekt, motoriku, sluch a sluchové vnímání, zrak a zrakové vnímání, laterality, řeč a vliv prostředí na dítě.

- Vyšetření intelektu – vývoj řeči souvisí s činností mozku. Pokud není intelekt na dostatečné úrovni, nemůže se řeč vyvíjet a rozvíjet tak, jak by měla. Vyšetření intelektu provádí klinický psycholog a následně volí adekvátní postupy. Prioritní a nezastupitelnou funkci v rozvoji intelektu má rodina. Svoji roli hraje i dědičnost. V diagnostice není snadné diferencovat vliv prostředí a dědičnosti na rozvoji intelektu.
- Vyšetření motoriky – motorika souvisí s vývojem řeči a případné poruchy motoriky jsou znatelné v mechanismu řeči. Součástí vyšetření motoriky je vyšetření nejen pohybové koordinace celého těla, motoriky ruky, ale i vyšetření motoriky mluvidel. Toto vyšetření většinou provádí klinický logoped.
- Vyšetření sluchu a sluchového vnímání – patří do lékařské oblasti, speciální vyšetření sluchu provádějí zejména foniatři. Logoped provádí orientační sluchovou zkoušku a zjišťuje úroveň vývoje fonemického sluchu.
- Vyšetření zraku a zrakového vnímání – běžně provádí pediatr vzhledem k věku dítěte a při zjištění nedostatku oční specialista. Orientační vyšetření zrakové percepce může provádět i logoped. Významnou součástí vyšetření zraku a zrakového vnímání může být i kresba, která například určuje, jestli dítě rozlišuje barvy, tvary...
- Vyšetření laterality – je důležité pro určení dominance oka a ruky. Nevýhodný typ laterality má velmi často souvislost s poruchami komunikace. K určení laterality se používají testy (např. Žlab, Matějček, 1972) a lze je použít pro děti i dospělé.
- Vyšetření řeči – je klíčové při zjištění opoždění vývoje řeči, u dětí se řeč posuzuje vzhledem k jejich věku. Nejčastěji se používá popis obrázků, reprodukce vyprávění, kladou se otázky např. *Kde je? Co se jí?* Úroveň řečového projevu se sleduje ve všech jazykových rovinách.
- Vyšetření vlivu prostředí – kromě biologických faktorů má na vývoj řeči vliv i sociální prostředí, do kterého se dítě narodí. Pokud dítě strádá v prvním roce

života nedostatkem citové stimulace, nevytvoří se podmínky pro sociální vztahy a ani pro potřebu komunikovat řečí (Škodová, 2003, s. 95-98).

Terapie

Škodová (2003) doporučuje vést dítě k řečovému projevu a poskytovat mu dostatek řečových podnětů. Pokud dítě nemá dostatek přiměřených řečových podnětů, řeč se zpomaluje. Dále zdůrazňuje význam správného řečového vzoru. Pokud ani ten dítě nemá, napodobuje ten nesprávný s jeho nedostatky (Škodová, 2003).

Rozumění řeči je nedílnou součástí k tomu, aby se mohly rozvíjet komunikační schopnosti. Dítě nejdříve začíná rozumět velkému množství slov, neverbálně na ně reaguje a postupně začíná užívat vlastní slovník (Škodová, 2003).

Je důležité podporovat chuť dítěte ke komunikaci. Velký význam pro rozvoj řeči má opakování, kdy dítě začíná opakovat zvuky, slabiky, slova, věty. Postupně si osvojuje melodii řeči a intonaci. U dítěte rozvíjíme slovní zásobu, věnujeme se obsahové stránce řeči a pak až formální – výslovnosti. Například Synek (1998, 1999) v knihách „*Říkáme si s dětmi*“ a „*Hlasy a hlásky*“ seznamuje rodiče i učitelky předškolních zařízení s jazykovou výchovou u malých dětí. Knihy jsou plné logopedických hříček, říkanek, ale i spojených veršů s podporou pohybu jednotlivých částí těla u dětí. Formální stránku řeči začínáme rozvíjet tehdy, pokud je u dítěte dostatečná slovní zásoba, mluví-li gramaticky správně a fonemický sluch je na odpovídající úrovni. Dítě teprve pak začíná rozlišovat zvukově podobné hlásky. Když dítě nemá žádné další obtíže, je vhodné, aby začalo chodit do mateřské školy (Škodová, 2003).

Pedagogické vedení a kolektiv vrstevníků dítě motivuje ke komunikaci. K tomuto doporučení se přidává Seeman (1995) a Vyštejn (1995).

2.5 Podpora dětí s opožděným vývojem řeči v mateřské škole

Obsah vzdělávání dětí v mateřské škole vymezuje Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV 2017), který stanovuje hlavní *podmínky, požadavky a pravidla pro institucionální vzdělávání dětí předškolního věku* (RVP PV, 2017, s. 5). Vzdělávací obsah předškolního vzdělávání je společný pro celou věkovou skupinu, tj. pro děti ve věku od 2 do 6 (7) let, a je uspořádán do pěti vzdělávacích

oblastí: biologické, psychologické, interpersonální, sociálně-kulturní a environmentální (RVP PV, 2017, s. 6).

Zmíněné vzdělávací oblasti zahrnují propojené kategorie: *dílčí cíle (záměry), vzdělávací nabídku a očekávané výstupy (předpokládané výsledky)*. Cílové stavy, k jejichž naplňování by mělo směřovat veškeré vzdělávání, představují *klíčové kompetence*. Jedná se o *soubory předpokládaných vědomostí, dovedností, schopností, postojů a hodnot* důležitých pro osobní rozvoj každého jedince na úrovni, která je pro něho dosažitelná (RVP PV, 2017, s. 14).

Záměrem učitele v oblasti biologické - **Dítě a jeho tělo** – je třeba rozvíjet pohybové dovednosti, fyzickou pohodu, zlepšovat tělesnou zdatnost, podporovat manipulační dovednosti, učit se zvládat sebeobslužné dovednosti a vést jedince ke zdravým životním návykům a postojům (RVP PV, 2017, s. 15). Pro děti s OVŘ je vhodné zařazovat různá cvičení, tanec. „Rytmus a hudba podporují nejen motorický vývoj, ale působí i na afektivní život, který má příznivý vliv na vybavování řeči“ (Seeman, 1995, s. 73).

V oblasti psychologické - **Dítě a jeho psychika** - záměrem učitele je rozvíjet duševní pohodu, psychickou zdatnost a odolnost dítěte, rozvoj intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů a funkcí, jeho citů i vůle, sebepojetí, sebevyjádření, povzbuzovat dítě v dalším rozvoji, poznávání a učení. Tato vzdělávací oblast zahrnuje podoblast **Jazyk a řeč**. Mezi dílčí vzdělávací cíle v oblasti **Jazyk a řeč** patří rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních i produktivních, rozvoj komunikativních dovedností a kultivovaného projevu, osvojení si některých poznatků a dovedností, které předcházejí čtení i psaní, rozvoj zájmu o psanou podobu jazyka i další formy sdělení verbální i neverbální (RVP PV, 2017, s. 17).

Následuje vzdělávací oblast **Dítě a ten druhý**, kdy učitel v interpersonální oblasti podporuje utváření vztahů dítěte k jinému dítěti či dospělému, posiluje, kultivuje a obohacuje jejich vzájemnou komunikaci, zajišťuje pohodu těchto vztahů (RVP PV, 2017, s. 23).

V sociálně-kulturní oblasti **Dítě a společnost** je záměrem učitele uvést dítě do společenství ostatních lidí a do pravidel soužití s ostatními, uvést je do světa materiálních a duchovních hodnot, do světa kultury a umění, umožnit dítěti aktivně se

podílet na utváření společenské pohody ve svém sociálním prostředí (RVP PV, 2017, s. 25).

Dítě a svět je environmentální oblastí, která má u dítěte vytvořit povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí a vytvořit elementární základy pro odpovědný postoj dítěte-člověka k životnímu prostředí (RVP PV, 2017, s. 27).

Bytešníková (2006) uvádí mateřskou školu jako důležitý faktor v podpoře komunikačních schopností dítěte a doporučuje i vzájemnou spolupráci MŠ s rodiči, případně s dalšími odborníky.

Úloha mateřské školy

Dětem s opožděným vývojem řeči by měla být v mateřské škole věnována zvýšená pozornost a péče v oblasti rozvoje řečového vývoje. Také je důležité rozvíjet zrakovou a sluchovou perцепci, schopnost sluchové diferenciaci, rozvíjet aktivní i pasivní slovní zásobu, motorické schopnosti - hrubou a jemnou motoriku i motoriku mluvních orgánů a v neposlední řadě se snažit rozvíjet spontánní řeč. Děti s OVŘ mnohdy potřebují odlišné vzdělávací metody, prostředky i podmínky vzdělávání a RVP PV těmto dětem se speciálními vzdělávacími potřebami v mateřské škole poskytuje formou přiznaných **podpůrných opatření** vytvoření optimálních podmínek k rozvoji osobnosti každého dítěte tak, aby dosáhlo co největší samostatnosti. Pravidla pro použití podpůrných opatření školou a školským zařízením stanovuje vyhláška č.27/2016 Sb. Podpůrná opatření jsou členěna do pěti stupňů. Pro děti s přiznanými podpůrnými opatřeními prvního stupně je ŠVP podkladem pro zpracování PLPP a pro děti s přiznanými podpůrnými opatřeními od druhého stupně podkladem pro tvorbu IVP. PLPP zpracovává škola samostatně, IVP zpracovává škola na základě doporučení ŠPZ (RVP PV, 2017, s. 35).

Jako vhodný vzor i dobrý komunikační partner v mateřské škole je učitelka, která by měla na děti mluvit zřetelně, spisovně, klidně a podněcovat je k rozvoji slovní zásoby, správné výslovnosti, vzájemné komunikaci. Pro dítě je výhodou a možností při rozvoji vývoje řeči být v kolektivu třídy mateřské školy, kdy přirozená domluva při hře spontánně rozvíjí zmíněné komunikační dovednosti.

Dle Bytešníkové (2006) může dítě s opožděným vývojem řeči v předškolním věku vyzrát na základě odpovídající péče a jeho opoždění se může zcela vyrovnat.

Spolupráce s rodiči

U dětí s opožděným vývojem řeči je vhodné rodičům v rámci logopedického poradenství doporučit postup při stimulaci řečového a psychomotorického vývoje dítěte, poskytovat dobrý mluvní vzor a podněcovat chuť dítěte komunikovat, zvyšovat jeho mluvní chuť a nenutit dítě mluvit, ale hravou formou dítě vtahovat do různých komunikačních situací. Ohledně spolupráce s rodiči Seeman (1995) uvádí, že rodičům je třeba zakázat, aby děti do řeči nutili. Tak může vzniknout u dítěte k řeči nechť. Doporučuje využívat například obrázkové knížky, podle kterých děti jmenují předměty na obrázcích.

Spolupráce s odborníky

Je nutné zajistit kvalitní logopedickou péči, v případě potřeby využít služeb školských poradenských zařízení, jako jsou pedagogicko-psychologické poradny a speciální pedagogická centra. Mnohdy je součástí diagnostiky i vyšetření dalších odborníků, například dětského lékaře, psychologa.

3 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

3.1 Cíl a metody výzkumného šetření

Cílem bakalářské práce je analyzovat, jak probíhá v mateřské škole vzdělávání dítěte s opožděným vývojem řeči, jak kvalitně je zajištěna individuální péče o tyto děti a zda funguje spolupráce MŠ s rodinou i odborníky, jejich propojenost a vzájemná informovanost. Dále zjišťuje pedagogické působení učitele na dítě v konkrétní třídě.

Výzkumné otázky

1. Jaké jsou příznaky OVŘ u dítěte?
2. Jak se dítě s OVŘ projevuje v MŠ a jak na ně děti reagují?
3. Jak probíhá vzdělávání dítěte s OVŘ v MŠ?
4. V čem spočívá spolupráce s rodiči dětí s OVŘ s MŠ?
5. Jaká pozitiva a problémy se v pedagogické podpoře dítěte s OVŘ v MŠ projeví?

Metody výzkumu

V kvalitativním výzkumném šetření byla použita metoda:

- a) přímého pozorování dítěte v MŠ;
- b) rozhovoru s dítětem, pedagogy MŠ, rodiči;
- c) analýzy dokumentů – logopedická a psychologická vyšetření, plány pedagogické podpory a edukační produkty – kresby dítěte;
- d) diagnostiky komunikačních dovedností dítěte a analýza možných příčin OVŘ.

Výzkumné šetření je řešeno s pomocí designu vícečetné případové studie.

3.2 Případové studie

Výzkum bakalářské práce se skládá celkem ze tří případových studií dětí, které docházejí do městské MŠ. Vycházela jsem z pozorování tří chlapců ve dvou mateřských školách. První mateřská škola **A** nemá logopedické zaměření, ale pracují v ní dvě logopedické asistentky. Druhá MŠ **B** nabízí každodenní spolupráci se speciálním pedagogem. Provedla jsem rozhovor s dětmi, pedagogy i rodiči. Rodiče si ale nepřáli, aby v mé práci byla uváděna jména dětí, proto jsou pozměněna. Pozorování dětí trvalo od září 2017 do prosince 2017. Při výzkumném šetření jsem měla možnost v první

případové studii sledovat chlapce od jeho prvních počátků nástupu školní docházky - od školního roku 2015/2016 až do školního roku 2017/2018 – nyní tedy třetím rokem, a proto je studie obsáhlejší.

Nejvíce informací o dětech jsem po dobu výzkumného šetření získávala od třídních učitelek při opakovaných návštěvách mateřských škol. Neměla jsem problém při navázání kontaktu s chlapci během opakovaných návštěv, které jsem prováděla přibližně třikrát za měsíc. Děti se mnou bez ostychu komunikovaly a já tak zaznamenávala důležité postřehy pro mou práci.

3.2.1 Případová studie 1

Základní údaje: chlapec **Pavel**; nar. měsíc-rok 11 -2011; diagnóza OVŘ.

3.2.1.1 Prostředí výzkumného šetření

První mateřská škola se nachází v okrajové části města. Jedná se o dvoupatrovou budovu uprostřed sídliště, kterou obklopuje ze všech stran prostorná zahrada. Kapacita MŠ je 86 dětí, školka má čtyři třídy. Ve dvou třídách je maximální počet 20 dětí a v dalších dvou pak 23 dětí. Cílem školy je podporovat a rozvíjet výtvarné dovednosti dětí a jejich estetické citění. Škola se také zaměřuje na prevenci vad ve výslovnosti, v MŠ pracují dvě logopedické asistentky, které absolvovaly v roce 2006 kurz logopedické prevence na úrovni A1. Právě zde jsem se poprvé s dětmi s OVŘ setkala. Od počátečního nástupu Pavla do MŠ jsem měla možnost sledovat jeho pokroky v oblasti vývoje řeči.

3.2.1.2 Osobní a rodinná anamnéza

Dítě je z druhého těhotenství, které proběhlo bez komplikací, raný psychomotorický vývoj byl včasný. V batolecím věku byl u něho sledován chronický zánět uší, a proto chlapec pravidelně docházel na kontroly do ambulance ORL. Nyní je zcela bez obtíží. Žije v úplné rodině a má dva sourozence. Starší sestru, která navštěvovala stejnou MŠ, a mladšího bratra. MŠ Pavel navštěvuje od 9/2015 a od 2/2016 u něho probíhá logopedická péče v SPC. Nyní je v mateřské škole třetím rokem.

Postřehy třídní učitelky: Pavla přivádí do mateřské školy výhradně matka, otec se v MŠ objevuje jen velice zřídka. Matka má tendenci Pavla neustále napomínat, opravovat, téměř každý den mu něco při vstupu do třídy přikazuje. Má neustálé požadavky a připomínky. Pavel občas ve školce řekne, že tatínek doma na maminku křičí a někdy ho i uhodí. Otec je zřejmě prudší povahy. Je zaměstnaný. Matka nyní nepracuje, čerpá rodičovskou dovolenou s mladším Pavlovým sourozencem. S vyzvedáváním Pavla z MŠ často pomáhá babička.

3.2.1.3 Školní rok 2015/2016

Charakteristika třídy

Třída je věkově heterogenní, zapsány jsou děti ve věku od 3 – 5 let. Z celkového počtu 23 dětí je 11 děvčat a 12 chlapců. Provoz třídy je zajištěný každý den od 6,00 – 16,00 hod.

Zaměření třídy je na rozvoj pohybových a výtvarných dovedností, rozvoj grafomotoriky a řečového projevu, správné vyjadřování. Ve třídě s dětmi pracují dvě učitelky, jedna z nich je logopedická asistentka od roku 2006 v úrovni A1. Ta s dětmi pracuje v rámci logopedické prevence, vede si logopedický deník a zaznamenává do něj průběh vývoje řeči u dětí, které mají určité nedostatky, spolupracuje i s rodiči, předává jim o dětech aktuální informace, případně doporučí návštěvu speciálního pedagoga nebo klinického logopeda. S dětmi pracuje skupinově ve třídě i individuálně. Skupinově skoro každý den a individuálně jednou až dvakrát týdně. Zaměřuje se na dechová cvičení, rozvoj slovní zásoby, využívá hry i pomůcky určené k logopedické prevenci.

Adaptace v MŠ

Pavel nastoupil do mateřské školy od začátku školního roku, téměř ve čtyřech letech a byl hůře přizpůsobivý. Plakal, neúčastnil se společné hry, nekomunikoval s vrstevníky ani s učitelkou. Velkou oporou mu byla jeho sestra, která mu zcela jistě počáteční obtíže v adaptačním období pomohla překonat, takže se během měsíce Pavel již do školky těšil. Problémy měl ale v sociální oblasti, při sebeobsluze, v chápání pojmů, nerozuměl běžným verbálním pokynům, vůbec na ně nereagoval, učitelka mu je musela několikrát opakovat.

Oblast vývoje řeči od nástupu do MŠ

Chybná výslovnost většiny hlásek, v MŠ mluví hoch málo, jednoslovné věty, často vydává pouze zvuky. Není mu rozumět. Nerozumějí mu ani učitelky, jednoduché pokyny nechápe, nedodrží daná pravidla. Následkem je narušení v navazování kontaktů i s vrstevníky, kteří mu nerozumějí, a proto ho velice zřídka vyhledávají ke hře, většinou si hraje sám. Jeho sestra raději upřednostňuje kamarádky. Matce byla doporučena návštěva speciálního pedagoga. Od února 2016 (věk 4;3) byla Pavlovi zajištěna logopedická péče pracovníkem SPC.

Podpora Pavla ze strany pedagogů v MŠ spočívala ve snaze zapojit ho mezi vrstevníky, do skupiny dětí. Učitelky mu trpělivě opakovaly informace při běžném denním režimu, kterým chlapec zpočátku téměř nerozuměl a nereagoval na ně. Proto učitelka často znovu Pavlovi opakovala běžné denní situace a pokyny, kterým ostatní děti rozuměly. Například umýt si ruce před jídlem, seřadit se u dveří při odchodu z MŠ. Individuálně s ním učitelky pracovaly v rozvoji komunikačních dovedností, zejména v rozvoji slovní zásoby pomocí říkadel, říkadel doprovázených pohybem, při popisu obrázků v knihách, opakováním slov. Také logopedická asistentka se Pavlovi individuálně věnovala a v době souběžného působení obou učitelek ve třídě, tzn. před odchodem na školní zahradu nebo vycházku, s Pavlem prováděla dechová a artikulační cvičení, gymnastiku mluvidel a snažila se rozvíjet jeho řečové dovednosti. Pravidelně informovala matku o zjištěných pokrocích nebo nedostacích.

3.2.1.4 Školní rok 2016/2017

Pavel pokračuje ve stejné třídě i v následujícím školním roce. Snížil se pouze počet děvčat z 11 na 10 a chlapců bylo o jednoho více, tedy 13. Učitelky zůstaly ve stejném složení a doporučily matce další návštěvu v SPC a odborné vyšetření Pavla z důvodu opoždění nejen v řečové oblasti, ale i pro celkové opoždění vývoje dítěte. Matka akceptovala doporučení mateřské školy a souhlasila s vyšetřením v SPC v září 2016.

Zpráva školského poradenského zařízení 9/2016 – zdroj: MŠ A

Pavlík se dostavil do SPC v doprovodu matky, v sociálním kontaktu byl zpočátku odmítavý, postupně ale projevoval zájem o testové předměty a téměř spolupracoval. Byla znát jeho nesoustředěnost. Vyjadřovací schopnosti má oslabené, výslovnost byla mnohdy nezřetelná.

Dle závěrů z vyšetření pro nespolupráci nešlo spolehlivě posoudit úroveň intelektových schopností a nepodařila se standartní administrace testových metod. Řeč je oslabená a opožděná především ve složce artikulace a syntaxe. Dle legislativy (Vyhláška 27/2016 Sb.) bude vhodné nastavení podpůrných opatření I. stupně. Logopedická péče bude nadále zajišťována speciálním pedagogem v SPC.

V mateřské škole probíhalo vzdělávání Pavla od 10/2016 podle **Plánu pedagogické podpory**, který zpracovala třídní učitelka. Plánované vyhodnocení PLPP bylo stanoveno k 3/2017. Rodiče byli průběžně informováni o dílčích pokrocích Pavla a bylo jim doporučeno opakovat činnosti, které s Pavlem v MŠ pravidelně prováděla učitelka. Informace byly předány matce, jež s MŠ spolupracovala.

Plán pedagogické podpory Pavla ve šk. roce 2016/2017– zdroj: MŠ A

Důvod k přistoupení sestavení PLPP:

- celkový opožděný vývoj, opožděný vývoj řeči, chlapec nemá znalosti odpovídající věku.

Charakteristika žáka a jeho obtíží:

- opožděný vývoj řeči – špatná výslovnost, často jednoslovné věty;
- nesoustředěnost, nepozornost;
- chybějí logické souvislosti, problém v mechanické paměti – nedokáže opakovat větu složenou ze 2-3 slov, pojmenuje pouze některé základní barvy;
- nezná matematické pojmy, neorientuje se v prostoru a v čase.

Stanovení cílů PLPP:

- osvojit si základní vědomosti přiměřené věku;
- rozvíjet slovní zásobu, podporovat správné vyjadřování, zpřesňovat výslovnost;
- poradit si v dané situaci, samostatně vyřešit úkol;
- soustředit se na činnost;
- rozvíjet zájem o nové poznatky, hry.

Metody výuky:

- individuální a skupinové;
- slovní, názorné, praktické;
- činnosti hrou, smyslové hry.

Organizace výuky:

- při ranních hrách a odpoledních činnostech – klidný koutek ve třídě.

Hodnocení žáka:

- hodnocení, co zvládl;
- hodnocení, co stále neumí;
- hodnocení, co je třeba opakovat.

Pomůcky:

- obrázky, pexesa, domina, Logico Primo, puzzle;
- korálky, kostky, mozaiky;
- plastelína, kinetický písek, nůžky;
- kreslicí tabulky, pracovní listy.

Požadavky na organizaci práce učitele:

- klidné místo pro individuální práci.

Podpůrná opatření v rámci domácí přípravy:

- informovat rodiče o činnosti dítěte v MŠ;
- zopakovat doma.

Vyhodnocení plánu pedagogické podpory (PLPP) k 3/2017: celkově je pouze minimální posun k lepšímu. Chlapec nadále velmi špatně vyslovuje, občas mu není rozumět. Má problém s pojmenováním obrázků, nedokáže vyjádřit delší děj, pojmenuje pouze jednoduché obrázky. Nezvládne opakovat větu, která se skládá ze tří a více slov. Nepamatuje si texty říkadel, básní a písní. Nezvládá pojmenování základních barev. Složí pouze půlené obrázky, správně vkládá obrázky na správný stín. U skládání puzzle nemá výdrž. Je pomalý, potřebuje oporu a pomoc učitelky. Posun je v soustředěnosti, zvýšila se na cca 5-7 min, když je sám ve třídě.

Další návštěva matky v SPC byla v 7/2017, důvodem vyšetření bylo zhodnocení rozumových schopností a vývoje dítěte, které doporučila MŠ.

Zpráva školského poradenského zařízení 7/2017 – zdroj: MŠ A

Pavlík přišel na kontrolní vyšetření ve věku 5 let a 7 měsíců a při plnění úkolů spolupracoval. Jeho rozumové schopnosti se pohybují v pásmu podprůměru. Oslabená je i obsahová úroveň řeči stejně jako jeho jazykové schopnosti. Avšak je možné, že se v MŠ upraví. Pokud ne, bylo by nutné provést kontrolní vyšetření. Doporučeno bylo nechat počátkem školního roku 2017/2018 vstup do MŠ bez podpůrných opatření, případně nastavit opět plán pedagogické podpory.

3.2.1.5 Školní rok 2017/2018

Charakteristika třídy

Tento školní rok je Pavel v jiné třídě. Je to také třída heterogenní, v níž jsou pouze předškoláci, dochází do ní 19 dětí, z toho 10 děvčat a 9 chlapců. Ve třídě s nimi pracuje jedna učitelka, která má kurz logopedické asistentky z roku 2006 úroveň A1. Vzhledem k věkovému složení dětí ve třídě je kladen důraz na přípravu pro vstup do ZŠ. Cílem pro tento školní rok je rozvíjet děti ve všech oblastech vzdělávání, podporovat kooperativní a skupinové činnosti, spolupráci. Zvládat úkoly v pracovním sešitě Školáček, zaměřit se na rozvoj grafomotoriky, sledovat správný úchop tužky. Rozvíjet zrakové a sluchové vnímání. Soustředit se na činnost a samostatně se rozhodovat.

Provoz třídy je každý den zajištěný od 7,30 – 14,00 hod. z důvodu jedné p. učitelky ve třídě. Ráno se děti scházejí a odpoledne se rozcházejí ve vedlejší třídě.

Oblast vývoje řeči ve školním roce 2017/2018

V oblasti vývoje řeči nastaly u Pavla znatelné pokroky a je vidět, že se matka Pavlovi věnuje. Pravidelně s ním dochází ke speciálnímu pedagogovi, procvičuje výslovnost jednotlivých hlásek podle logopedického deníku a rad speciálního pedagoga. Pavlovu situaci komplikuje jeho krátká soustředěnost. Po chvíli již není schopen pozornosti, velice rychle ho rozptylují jiné podněty.

Foneticko-fonologická rovina - zcela jistě lze pozorovat pokroky ve správné výslovnosti hlásek. Pavel nyní procvičuje a zpřesňuje výslovnost sykavek *c, s, z*, společně s *č, š, ž*, není vyvozeno *r, ř*. Občas mu stále není zřetelně rozumět, často musí slova opakovat.

Lexikálně- sémantická rovina – aktivní slovní zásoba je na velice nízké úrovni. Matka téměř nezaznamenala období otázek, že by se Pavel ptal na otázky typické pro určitá věková období „Co je to?“ „Kdo je to?“ „Proč?“ Vstup do MŠ zcela jistě přispěl k rozvoji slovní zásoby, ale například pojmenovat obrázky v knize nebo vyprávět děj příběhu vlastními slovy činí i nyní chlapci problémy.

Morfologicko-syntaktická rovina – již v nižším věku dělalo Pavlovi problém hovořit gramaticky správně a i nyní se objevuje problém například při stupňování přídavných jmen a skloňování jmen.

Pragmatická rovina – opoždění vývoje řeči má u Pavla za následek i omezené komunikační schopnosti a s tím souvisí i užší sociální uplatnění. Nerad sám začíná navazovat kontakty a udržovat rozhovor, je spíše samotář, příliš nemluví a i nyní mu není zcela rozumět. Má problém při opakování textu – říkadlo, básnička.

Průběžné hodnocení vzdělávacích oblastí ve školním roce 2017/2018

Oblast biologická:

- základní pohybové dovednosti zvládá - chůzi, běh, poskoky, lezení;
- zvládá i manipulační činnosti a úkony s předměty;
- je samostatný v pracovních a sebeobslužných činnostech;
- nevyhledává, ale účastní se hudebních a hudebně pohybových her;
- projevuje se jako levák, je třeba podporovat rozvoj grafomotoriky;
- zpřesňovat koordinaci ruky a oka.

Oblast psychologická:

Jazyk a řeč:

- nutný rozvoj řečových a jazykových schopností receptivních i produktivních;
- nesoustředí se při poslechu, nezvládá vyprávět děj, popsat situaci;
- grafické napodobování symbolů, tvarů, čísel a písmen mu činí obtíže;
- nezvládá vyjadřovat samostatně a smysluplně myšlenky;
- nereaguje na humor a vtip – příliš neprojevuje emoce;
- má problém s rozlišováním písmen a číslic, slov.

Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace:

- všímá si dění kolem sebe, využívá všechny smysly;
- nevydrží se záměrně soustředit na činnost a udržet pozornost;

- nevyjadřuje to, čím je obklopen, nedokáže pojmenovat většinu věcí kolem sebe;
- dělá mu problém postupovat a učit se podle pokynů a instrukcí;
- chápe pouze jednoduché matematické pojmy a elementární matematické souvislosti, dělá mu problém orientovat se v prostorových pojmech;
- nenaučí se nazpaměť krátké texty;
- svoji představivost a fantazii vyjadřuje nejčastěji v abstraktních činnostech.

Sebepojetí, city a vůle:

- dokáže se odloučit na určitou dobu od rodičů;
- rozhoduje o svých činnostech, zaujímá vlastní postoje;
- příliš neprojevuje emoce, má ale radost ze zvládnutého, pochvaly a povzbuzení;
- nedokáže se soustředit na delší činnost a její dokončení;
- pravidla již respektuje, je přizpůsobivý;
- je citlivý ve vztahu k živým bytostem.

Oblast interpersonální:

- kontakty s druhými navazuje obezřetně, je spíše samotář;
- chápe projevy nálad a emocí vrstevníků;
- nemá trvalého kamaráda pro hru, hraje si nejčastěji sám;
- někdy nedokáže respektovat druhého, zejména pokud jde o hru s jednou hračkou, pak často dojde ke konfliktu;
- s ostatními ale spolupracuje;
- pokud někoho nezná, chová se obezřetně, nenavazuje kontakt.

Oblast sociálně – kulturní:

- dodržuje návyky společenského chování;
- zařadil se do třídy mezi vrstevníky téměř bez problémů;
- adaptoval se mezi předškoláky;
- při společném rozhodování se podřizuje většině;
- rozlišování rytmu mu dělá problém;
- nyní již dodržuje dohodnutá pravidla;
- svoje zážitky projevuje pouze v jednoduchých větech.

Oblast environmentální:

- má zájem o dění kolem sebe;
- rád poznává nové druhy zvířat, má doma morče;

- projevuje zájem o životní prostředí – pořádek, čistota, péče o rostliny;
- zaujalo ho vyprávění o vesmíru, planetě Zemi.

Edukační postupy učitelka

Učitelka dokáže k Pavlovi individuálně přistupovat a respektovat jeho potřeby. Pokud nerozumí danému zadání úkolu, s klidem mu opět poradí a nechá ho úkol dokončit. Vysvětlila vrstevníkům, že Pavlík potřebuje její pomoc a nejen její, ale i ostatních dětí. Důležitá je zejména její trpělivost, tolerance, empatie, klid, důvěra. Učitelka s chlapcem nadále pracuje na rozvoji slovní zásoby a zpřesňování výslovnosti pomocí dostupného a didaktického materiálu, využívá knihy od známých autorů jako například Synek atd. Spolupracuje s rodiči, v tomto případě matkou, která jeví o spolupráci zájem.

Vlastní pozorování

Na Pavlíka i jeho vrstevníky moje přítomnost neměla vliv, chovali se zcela přirozeně. Děti Pavlíka přijímají takového, jaký je. Při volné hře se příliš neprojevuje, hrál si sám nebo se k někomu připojil. Je živý, ale přizpůsobivý, nesetkala jsem se s žádným konfliktem. Dává přednost hře na koberci než u stolečku. Když s ním učitelka individuálně pracuje, má tendenci po chvílce odvádět pozornost jinam a sledovat ostatní děti. V kolektivu dětí je spokojený. Při zadaných úkolech v pracovních sešitech pro předškoláky jsem sledovala zmíněnou nesoustředěnost a bylo vidět, že většinou ani nerozumí zadání úkolu a mnohdy ho nezvládá dokončit. Zaujalo mě, že nejčastěji používá na vše pouze jednu pastelku, i když by měl v zadaném úkolu využívat další. V řečové oblasti je poznat, že nemá zájem o přílišnou komunikaci s učitelkou ani s vrstevníky. Pokud se ho učitelka zeptá větou, on odpovídá nejčastěji jedním slovem, téma nerozvádí, mnohdy se na učitelku ani nedívá a sleduje děti kolem sebe. Při výslovnosti mu občas není zřetelně rozumět. Stále se v řeči projevují dysgramatismy. Přínosný je pro něho individuální přístup učitelky a pravidelná logopedická péče.

3.2.1.6 Závěry šetření - případová studie 1

Mateřská škola vhodně reagovala na speciální potřeby chlapce a doporučila mu návštěvu SPC k posouzení řečového a později i rozumového vývoje. Lze říci, že

mateřská škola se maximálně věnovala zmíněnému chlapci, spolupracovala s rodiči a jako první si všimla opoždění nejen v řečové oblasti, ale i celkového vývoje.

Třídní učitelka v druhém školním roce 2016/2017 na základě doporučení SPC vypracovala PLPP I. stupně, průběžně s chlapcem pracovala zejména individuálně a vyhodnocovala jeho pokroky ve vzdělávání, které ale nebyly nějak výrazné. Pravidelně si zapisovala činnosti, které v rámci PLPP realizovala a domlouvala se i s kolegyní ve třídě. Plnění stanoveného plánu pedagogické podpory ve třídě MŠ probíhalo dvakrát týdně. Bylo zaměřeno na rozvoj řečové oblasti a celkové opoždění ve vývoji. Z hlediska tvorby PLPP by dle mého názoru měla mít MŠ více informací od speciálního zařízení, v kterém vyšetření probíhalo. Zcela jistě by pedagogům pomohlo bližší zaměření na činnosti konkretizované v MŠ, případně konzultace nebo setkání se speciálním pedagogem z SPC. Takto působil PLPP spíše formálně, bez absence podstatného, učitelkám ve třídě chyběl dostatek podstatných informací k sestavení PLPP, ale i přesto se zcela jistě snažily o co nejefektivnější sestavení PLPP a jeho průběžné naplňování.

Logopedické asistentky rozvíjely Pavlíkovu slovní zásobu, prováděly dechová cvičení, cvičení gymnastiky mluvidel. Využívaly různé logopedické pomůcky, dostupnou literaturu. Pracovaly s ním individuálně většinou dvakrát týdně. K ještě intenzivnějšímu působení na dítě z hlediska logopedické prevence by rovněž mohlo přispět alespoň občasné předávání informací za strany speciálního logopedického pedagoga s logopedickou asistentkou v MŠ. V mateřské škole bohužel nemají logopedické zrcadlo. Logopedická asistentka si také v tomto školním roce pravidelně zapisuje průběh logopedických cvičení v MŠ a spolupracuje s matkou, kterou průběžně informuje o pokrocích dítěte.

Příčiny OVŘ u tohoto chlapce nejsou zcela jednoznačné. Jedná se o celkové opoždění ve vývoji, nejen v oblasti řeči. V přímém pozorování jsem zjistila i mírné opoždění v rozumové oblasti, a to zejména v logickém chápání a usuzování. Toto zjištění potvrdila i třídní učitelka. Zajímavý je také vývoj kresby. Při kresbě postavy a rodiny v příloze č. 2 si můžeme všimnout zcela jednoduché postavy, která je bez detailů - chybí nos, uši i vlasy, místo prstů jsou pouze čáry.

3.2.2 Případová studie 2

Základní údaje: chlapec **Karel**; nar. měsíc-rok 7 -2013; diagnóza OVŘ.

3.2.2.1 Prostředí výzkumného šetření

Druhá mateřská škola **B** se nachází téměř v centru města. Její dvě třídy jsou situovány ve starší, vícepodlažní budově, jež prošla částečnou rekonstrukcí. Budova MŠ je obklopena velkou zahradou. První třídu navštěvuje 25 dětí smíšeného – heterogenního věku a pracují zde dvě učitelky. Třída nemá speciální zaměření, ale pokud mají děti problémy s výslovností, rodiče těchto dětí mohou spolupracovat se školním logopedem. Je to speciální pedagog, vystudoval obor Speciální pedagogika – magisterské studium. Do této třídy docházejí oba dva chlapci s opožděným vývojem řeči, které jsem měla možnost sledovat.

Druhá třída mateřské školy je speciální logopedickou třídou pro děti s vadami řeči, se sníženým počtem dětí celkem na 14 a právě v této třídě pracuje speciální pedagog společně s další učitelkou. Zde jsou umístěny děti s PLPP II. – IV. stupně.

3.2.2.2 Osobní a rodinná anamnéza

Průběh těhotenství matky a porod dítěte byl bez obtíží. Chlapec často trpěl záněty dýchacích cest, ve dvou letech onemocněl lymfskou boreliózou a krátce poté prodělal zápal plic. Postupně s věkem stoupala odolnost organismu, nyní se chlapec jeví bez větších zdravotních potíží. Občas onemocní virovým onemocněním. Má starší sestru, která navštěvuje stejnou mateřskou školu a je zařazena do speciální logopedické třídy. Rodina je úplná, rodiče jeví o dítě zájem a je s nimi dobrá spolupráce.

3.2.2.3 Školní rok 2016/2017

Adaptace v MŠ

Chlapec nastoupil do MŠ v září ve věku 3;2. Skoro půl roku trvala adaptace ve třídě. Zpočátku se Karel vůbec neúčastnil společné hry, byl samotářský. Nekomunikoval s učitelkou ani s vrstevníky. Stavěl se do opozice, pokud nebyly věci tak, jak chtěl, podle

jeho rituálů, dostával se do afektivních stavů. Nespolupracoval, neakceptoval učitelku a často se vztekal, projevoval zlost.

Oblast vývoje řeči při nástupu do MŠ

Zpočátku téměř nemluvil. Po 2 -3 měsících po nástupu do MŠ začal vyslovovat první slova, bylo mu ale špatně rozumět. Nepřesně vyslovoval téměř všechny souhlásky a slovní zásoba byla nerozvinutá. Po několika měsících používal dvojslovné věty, často neverbální komunikaci – gesta. Učitelky nerozuměly tomu, co chce říci, a obdobný problém byl i mezi vrstevníky. Mnohdy při komunikaci používal pouze vytržená slova. Jeho sestra navštěvuje v MŠ speciální logopedickou třídu. Důvodem je mnohočetná dyslalie. Také u dívky byl diagnostikován opožděný vývoj řeči. Z kapacitních důvodů nebylo možné Karla zařadit do třídy k sestře a pro obtížný průběh adaptace by nebylo vhodné chlapce přeřadit do speciální logopedické třídy.

3.2.2.4 Školní rok 2017/2018

Charakteristika třídy

Třída je běžnou třídou v mateřské škole, v níž je zařazeno 25 dětí smíšeného věku. S dětmi zde pracují dvě učitelky. Provoz třídy je od 6,00 – 16,00 hodin. Jak jsem již v úvodu zmiňovala, třída nemá speciální zaměření, učitelky se snaží o celkový rozvoj dětí, podporují je ve vzájemné komunikaci a kooperaci. Pokud mají děti problémy ve výslovnosti, rodiče těchto dětí mohou spolupracovat se školním logopedem – speciálním pedagogem. Ve třídě je 13 chlapců a 12 dívek. Předškolních dětí je 13. Rodiče, jejichž děti mají nebo budou mít stanovený PLPP I. stupně, jsou průběžně informováni o pokrocích dětí a mají vytvořený záznam PLPP pro své dítě. Některým rodičům je nabízeno individuální poradenství v rámci projektu na podporu rozvoje řeči v této běžné třídě.

Plán pedagogické podpory Karla

Plán pedagogické podpory (PLPP) – I. stupeň – zdroj: MŠ B

Jméno a příjmení dítěte	Karel
Škola	MŠ
Ročník	II. (2017/2018)
Důvod k přistoupení sestavení PLPP	<ul style="list-style-type: none">- chlapec bude mít příští školní rok povinnou předškolní docházku- jsou u něho patrné nedostatky v oblasti řeči; jeho sestra je třetí školní rok zařazena v logopedické třídě pro opožděný vývoj řeči a má SVP- PLPP je sestaven z důvodu zajištění kvalitní logopedické péče při zařazení dítěte do běžné třídy MŠ
Datum vyhotovení	2. 10. 2017
Vyhodnocení PLPP plánováno ke dni	bude prováděno průběžně – po dvou měsících – 23. 11. 2017, 23. 1., 22. 3., 22. 5. 2018
I. Charakteristika žáka a jeho/její obtíží (silné, slabé stránky; popis obtíží; pedagogická, případně speciálně - pedagogická diagnostika s cílem stanovení úprav ve vzdělávání; aktuální zdravotní stav; další okolnosti ovlivňující nastavení podpory)	
<ul style="list-style-type: none">- chlapec má opožděný vývoj řeči- v loňském školním roce se adaptoval na příchod do MŠ a bylo zájmem ponechat chlapce v běžné třídě bez nutnosti přeřazení do speciální logopedické třídy,	

protože měl delší dobu adaptační potíže, v současné době se v běžné třídě mezi známými dětmi a učitelkami cítí bezpečně; navázání kontaktu se speciálním pedagogem – logopedem může chlapci pomoci nejenom v rozvoji řeči, ale podpoří také jeho sociální dovednosti – schopnost bezprostředně komunikovat s další osobou v MŠ

- plán PLPP sestaven z důvodu podpory v oblasti řeči

II. Stanovení cílů PLPP

(cíle rozvoje žáka)

podpořit chlapce

- v pravidelném užívání hlásek, které logoped speciální individuální péčí navodí
- v oblasti řeči, sluchového vnímání, jemné a hrubé motoriky, grafomotoriky, soustředění, užívání správných tvarů slov, slabik, sloves, přídavných jmen, správné větné stavbě
- využívat možnosti skupinového i individuálního vedení

III. Podpůrná opatření ve škole

(Doplňte **konkrétní postupy** v těch kategoriích podpůrných opatření, které uplatňujete.)

a) Metody výuky

(specifikace úprav metod práce se žákem)

- individuální přístup – 20 min. denně specifických aktivit
- podpora při individuální i skupinové aktivitě, případně s možností přihlížení rodičů - spolupráce
- podpora celkového rozvoje řeči ve všech jazykových rovinách, rozvoj komunikativních dovedností a kultivovaného projevu
- vhodné speciálně pedagogické postupy, metody a formy práce navazující na RVPPV

<p>b) Organizace výuky</p> <p>(úpravy v organizaci výuky ve školní třídě, případně i mimo ni)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - využívání individualizace výuky, podpora dítěte ze strany učitelek, speciálního pedagoga, motivace ostatních dětí ve třídě; - individuální logopedická péče bude vedena v logopedické pracovně dle denního rozpisu
<p>c) Hodnocení žáka</p> <p>(vymezení úprav hodnocení, jak hodnotíme, co úpravami hodnocení sledujeme, kritéria)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - pravidelné vyhodnocování pokroků dítěte – průběžný screening - hodnocení proběhne dle plánovaných termínů v úvodu PLPP
<p>d) Pomůcky</p> <p>(učebnice, pracovní listy, ICT technika, atd.)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - využívání didaktických a vzdělávacích pomůcek pro rozvoj řeči dítěte, dále Pohádkový kufřík, Klokanův kufr, Můj první zápisník
<p>e) Požadavky na organizaci práce učitele/lů</p>
<ul style="list-style-type: none"> - speciální pedagog - logoped
<p>IV. Podpůrná opatření v rámci domácí přípravy</p> <p>(popis úprav domácí přípravy, forma a frekvence komunikace s rodinou)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - bude probíhat pouze formou předávání informací, příp. možností pro rodiče – účastnit se práce logopeda s dítětem, sledování pokroků dítěte
<p>V. Podpůrná opatření jiného druhu</p> <p>(respektovat zdravotní stav, zátěžovou situaci v rodině či škole - vztahové problémy,</p>

postavení ve třídě; v jakých činnostech, jakým způsobem)		
- podpora řečových kompetencí v běžném vzdělávacím procesu, forma inkluzivního vzdělávání		
VI. Vyhodnocení účinnosti PLPP (Naplnění cílů PLPP)		Dne:
Hodnocení PLPP ze dne 23. 11. 2017 Karel: - výrazné zlepšení v oblasti řeči – výslovnost, gramatická stránka řeči - dále rozvíjet zrakové a sluchové vnímání a soustředění		
Doporučení k odbornému vyšetření	☐ Ano	☐ Ne
	☐ PPP ☐ SPC ☐ SVP ☐ jiné:	
Role	Jméno a příjmení	Podpis a datum
Třídní učitelé		
Vedoucí učitelka		
Logoped		
Zákonný zástupce		

Oblast vývoje řeči ve školním roce 2017/2018

Je znatelný posun ve vývoji řeči, zejména v oblasti výslovnosti a komunikace.

Foneticko-fonologická rovina – pravidelným cvičením výslovnosti jednotlivých hlásek došlo během prvního roku v MŠ a intenzivní logopedické péči ke zpřesnění výslovnosti. Počátkem tohoto školního roku chlapec již zvládl výslovnost *L*, nyní je třeba cvičit výslovnost sykavek, upevňovat je v jednotlivých slovech. V případě dvou hlásek *c, s*,

z v jednom slově ještě nezvládá správnou výslovnost. Dále chybí výslovnost *r a ř*, ale to odpovídá věku.

Lexikálně- sémantická rovina – aktivní slovní zásoba se také výrazně zlepšila. Karel hovoří ve větách a rozšířil se i jejich obsah. Je znatelný i vliv rodiny, kdy chlapec často pozoruje logopedické cvičení u sestry a má zájem opakovat slova, věty, poznávat předměty, slovně popisovat obrázky.

Morfologicko-syntaktická rovina – nyní chlapec mluví téměř gramaticky správně, pouze některé tvary slov jsou nepřesné, jedná se o méně známá slova. Je třeba nadále procvičovat tvary sloves, číslovek a přídavných jmen.

Pragmatická rovina – výrazný posun v opožděném vývoji řeči nyní Karla nějak neomezuje. Dokáže komunikovat jak s učitelkou, tak s vrstevníky a domlouvat se v nejrůznějších situacích v prostředí školy i rodiny. Vypráví příběhy o matce, rodině. Matka popisuje jeho zájem navazovat kontakt s nejbližšími členy rodiny, jako je babička, teta, sestřenice. Nemá problém hovořit s paní lékařkou nebo s prodavačkou.

Průběžné hodnocení vzdělávacích oblastí ve školním roce 2017/2018

Oblast biologická:

- v oblasti hrubé motoriky lze pozorovat neobratnost, mnohdy hoch strčí při běhu do kamarádů, což může být způsobeno vybočenými malíčky na dolních končetinách, tato odchylka zřejmě způsobuje i těžkopádnou chůzi;
- dlouho mu trvá oblékání, potřebuje mít svůj klid;
- psychomotorické tempo je pomalejší;
- má zájem o grafomotorická cvičení a výtvarné činnosti, jeví se jako pravák;
- tento rok nastaly pokroky ve sluchovém vnímání – vytleská slovo po slabikách, loňský rok to nezvládl;
- zvládá sebeobsluhu i základní hygienické návyky.

Oblast psychologická:

Jazyk a řeč:

- zlepšení v oblasti výslovnosti;
- rád a pozorně naslouchá;
- upevňuje se slovní projev, vede dialog, vypráví zážitky;
- má zájem o výtvarná, dramatická sdělení.

Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace:

- logické uvažování – klade často otázky;
- projevuje zájem o okolní svět, hledá souvislosti;
- dokáže se soustředit na činnost.

Sebepojetí, city a vůle:

- zpočátku příliš neprojevoval emoce, pouze se vztekal, pokud nebylo vše podle něho;
- projevoval se v záchvatech vzteku a neovládal se;
- nyní je vidět, že má zájem na sobě pracovat a snaží se zpracovávat emoce;
- učitelky pozorují pokrok v jeho chování, v schopnosti sebeovládání.

Oblast interpersonální:

- dodržuje dohodnutá pravidla;
- je kamarádský, nedělá mu problém navazovat kontakty;
- kontakty navazuje i v širší rodině;
- nyní se již dokáže podřídit, téměř dodržuje daná pravidla.

Oblast sociálně – kulturní:

- po počátečních problémech v soužití mateřské školy již převládá přirozené chování;
- chová se autenticky, prosociálně;
- má zájem o pohádky a příběhy, naslouchá textu.

Oblast environmentální:

- mateřská škola obdělává záhonky s bylinami a děti pomáhají při péči o rostlinky;
- Karel se aktivně podílí při zahradnických činnostech v MŠ, ale i doma na zahrádce;
- škola třídí odpad a děti se zapojují, učí se rozlišovat, do kterých nádob patří jednotlivé druhy odpadků;
- Karel má velký zájem o pokusy, rád prohlíží encyklopedie.

Edukační postupy učitelka: ze strany učitelek lze pozorovat individuální přístup, empatii. Karlovi učitelky pomohly se začleněním do kolektivu. Podporují sociální vztahy ve třídě, prosociální chování. Rozvíjejí slovní zásobu, správné vyjadřování při vzdělávacích činnostech i mimo ně. Využívají dechová cvičení, rozvíjejí hrubou i jemnou

motoriku a oromotoriku. Děti mají dostatek prostoru k vlastnímu vyjadřování, často dramaturgizují pohádky, využívají čepiček pro divadélko. Učitelky spolupracují se speciálním pedagogem, a vyhodnocují pokroky a domlouvají se na dalších postupech ve vývoji řeči.

Speciální pedagog pracuje s Karlem každý den v logopedické pracovně dle vypracovaného denního rozpisu.

Vlastní pozorování: Karel se v mé přítomnosti choval zcela přirozeně, dokonce mě opakovaně vyzval, abych se účastnila společné hry. Do kolektivu se zapojuje bez obtíží, při hře se spíše podřizuje starším kamarádům, ale vymýšlí i vlastní scénáře a kamarádi ho respektují. Velice rád si hraje s auty a využívá různé skládací hry. Komunikace s vrstevníky probíhá bez obtíží, domlouvá se většinou ve větách. Při nezdaru je stále vidět, že sám se sebou bojuje. Na jedné straně by chtěl, aby vše bylo podle jeho plánu, ale na straně druhé si již uvědomuje, že se také musí podřít. Vyřešit vše zvládá bez vyhrocených emocí, ale přesto mimika v jeho obličejí naznačuje, že se děje něco, co je pro něho nepříjemné. Je hovorný, veselý a působí i rozváženě, zejména při rozumových činnostech.

3.2.2.5 Závěry šetření – případová studie 2

Mateřská škola má zcela jistě výhodu v možnosti každodenní spolupráce se speciálním pedagogem, jež pracuje s dětmi, které to potřebují. V konkrétním případě škola vytvořila PLPP I. stupně pro chlapce s opožděným vývojem řeči. Důležitá je i spolupráce učitelek se speciálním pedagogem a rodiči. Vzájemná propojenost zvyšuje efektivitu působení na dítě. Chlapec udělal za rok v MŠ v oblasti řečového projevu velké pokroky. Před rokem první měsíce v MŠ téměř nemluvil, domlouval se pouze jednotlivými slovy. Nyní zvládá i souvětí. Příčiny opožděného vývoje řeči nejsou zcela viditelné, ale vzhledem k tomu, že jeho sestra navštěvuje ve stejné mateřské škole speciální logopedickou třídu s diagnostikou OVŘ a pro mnohočetnou dyslalii, může se jednat o určité společné rodové dispozice, o kterých se zmiňuje i Kutálková (2010).

3.2.3 Případová studie 3

Základní údaje: chlapec **Jakub**; nar. měsíc-rok 6 -2012; diagnóza OVŘ se zrakovou vadou – astigmatismus.

Prostředí výzkumného šetření

Stejná mateřská škola i třída, viz případová studie 2.

3.2.3.1 Osobní a rodinná anamnéza

Těhotenství probíhalo bez obtíží, porodní váha v normálu. Chlapec žije v neúplné rodině, matka je samoživitelka. Otce uvádí v rodném listě, ale o chlapce se matka stará pouze s přítelem. Ten otce zastupuje, je Jakobovi oporou, mají spolu pěkný vztah. Jakub má mladšího sourozence, jehož otcem je přítel Jakobovy matky. Před narozením sourozence chlapec o narození miminka často mluvil, projevoval ve školce radost. O otci Jakub nemluví. Od tří let nosí brýle, zvykl si na ně velice rychle.

Postřehy učitelky: zdá se, že doma jsou pro Jakuba hodně uvolněné hranice nebo téměř žádné, co chce, to matka udělá. Doma nemá povinnosti, nefungují pravidla, hoch nic nemusí.

3.2.3.2 Školní rok 2015/2016 a 2016/2017

Adaptace v MŠ

Adaptace probíhala bez obtíží. Chlapec nastoupil do MŠ v září ve věku 3;3 let. Plakal pouze první týden při loučení s matkou, ale ve třídě již ne. Působil klidně, pomalejší tempo, nerad spěchal. Nestálá pozornost, vše kolem ho zajímalo. Zajímavé bylo jakési pozastavení vývoje chlapce ve školním roce 2016/2017 nejen v oblasti vývoje řeči, ale i ve vývoji celkovém. Posun dopředu byl minimální, jednalo se o jakési ustrnutí.

Postřehy učitelky: tento stav bylo možné sledovat v období narození sourozence i přesto, že se Jakub na sourozence těšil.

Oblast vývoje řeči při nástupu do MŠ

V řečové oblasti byly značné nedostatky, řeč byla vývojově opožděna. Jednalo se o mnohočetnou dyslalii, chyběla slovní zásoba. Chybné tvary slov, řeč byla nesrozumitelná. Matce byla nabídnuta možnost vzdělávat chlapce ve speciální třídě, ale ta nesouhlasila, chtěla syna zapsat do běžné třídy kvůli kamarádovi, který se s Jakubem znal. U chlapce je nutné zaměřit se i na rozvoj zrakového vnímání.

3.2.3.3 Školní rok 2017/2018

Charakteristika třídy

Stejná jako v druhé případové studii.

Plán pedagogické podpory Jakuba

Plán pedagogické podpory (PLPP) – I. stupeň – zdroj: MŠ B

Jméno a příjmení dítěte	Jakub
Škola	MŠ
Ročník	III. (2017/2018)
Důvod k přistoupení sestavení PLPP	<ul style="list-style-type: none">- chlapec má tento školní rok povinnou předškolní docházku- jsou u něho patrné nedostatky v oblasti řeči, které by mohly být důvodem odložení školní docházky- PLPP je sestaven z důvodu zajištění kvalitní logopedické péče při zařazení dítěte do běžné třídy MŠ- u chlapce byla nově zjištěna zraková vada – podpora bude probíhat i v této oblasti

Datum vyhotovení	2. 10. 2017
Vyhodnocení PLPP plánováno ke dni	bude prováděno průběžně – po dvou měsících – 23. 11. 2017, 23. 1., 22. 3., 22. 5. 2018
I. Charakteristika žáka a jeho/její obtíží	
(silné, slabé stránky; popis obtíží; pedagogická, případně speciálně - pedagogická diagnostika s cílem stanovení úprav ve vzdělávání; aktuální zdravotní stav; další okolnosti ovlivňující nastavení podpory)	
<ul style="list-style-type: none"> - chlapec má opožděný vývoj řeči - v loňském školním roce docházel s rodiči na odpolední poradenství vedené logopedem - bylo zájmem ponechat chlapce v běžné třídě bez nutnosti přeřazení do speciální logopedické třídy - zraková orientace - plán PLPP sestaven z důvodu podpory v oblasti řeči a zraku 	
II. Stanovení cílů PLPP	
(cíle rozvoje žáka)	
<p>podpořit chlapce</p> <ul style="list-style-type: none"> - v pravidelném užívání hlásek, které logoped speciální individuální péčí navodí - v oblasti řeči, sluchového vnímání, jemné a hrubé motoriky, grafomotoriky, soustředění, užívání správných tvarů slov, slabik, sloves, přídavných jmen, správné větné stavbě - využívat možnosti skupinového i individuálního vedení - rozvíjet zrakovou orientaci 	

<p>III. Podpůrná opatření ve škole</p> <p>(Doplňte konkrétní postupy v těch kategoriích podpůrných opatření, které uplatňujete.)</p>
<p>a) Metody výuky</p> <p>(specifikace úprav metod práce se žákem)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - individuální přístup – 20. min denně specifických aktivit - podpora při individuální i skupinové aktivitě, případně s možností přihlížení rodičů - spolupráce - podpora celkového rozvoje řeči ve všech jazykových rovinách, rozvoj komunikativních dovedností a kultivovaného projevu - vhodné speciálně pedagogické postupy, metody a formy práce navazující na RVP PV - artefietika vedená k podpoře zrakové orientace
<p>b) Organizace výuky</p> <p>(úpravy v organizaci výuky ve školní třídě, případně i mimo ni)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - využívání individualizace výuky, podpora dítěte ze strany učitelek, speciálního pedagoga, motivace ostatních dětí ve třídě; - individuální logopedická péče bude vedena v logopedické pracovně dle denního rozpisu artefietika vedená arteterapeutem v rámci třídy i menší skupiny dětí
<p>c) Hodnocení žáka</p> <p>(vymezení úprav hodnocení, jak hodnotíme, co úpravami hodnocení sledujeme, kritéria)</p>
<ul style="list-style-type: none"> - pravidelné vyhodnocování pokroků dítěte – průběžný screening - hodnocení proběhne dle plánovaných termínů v úvodu PLPP

d) Pomůcky	
(učebnice, pracovní listy, ICT technika, atd.)	
- využívání didaktických a vzdělávacích pomůcek pro rozvoj řeči dítěte, dále Pohádkový kufřík, Klokanův kufr, Můj první zápisník světelná tabulka, barevné tvary, barevná zvonkohra, hmatové desky, 3D obrázky	
e) Požadavky na organizaci práce učitele/lů	
- speciální pedagog – logoped v oblasti řeči- v oblasti zraku - učitelky	
IV. Podpůrná opatření v rámci domácí přípravy	
(popis úprav domácí přípravy, forma a frekvence komunikace s rodinou)	
- bude probíhat pouze formou předávání informací, příp. možností pro rodiče – účastnit se práce logopeda s dítětem, sledování pokroků dítěte	
V. Podpůrná opatření jiného druhu	
(respektovat zdravotní stav, zátěžovou situaci v rodině či škole - vztahové problémy, postavení ve třídě; v jakých činnostech, jakým způsobem)	
- podpora řečových kompetencí a zrakové orientace v běžném vzdělávacím procesu, forma inkluzivního vzdělávání	
VI. Vyhodnocení účinnosti PLPP	Dne:
(Naplnění cílů PLPP)	
Hodnocení PLPP ze dne 23. 11. 2017	
Karel:	
- výrazné zlepšení v oblasti řeči – výslovnost, gramatická stránka řeči	
- dále rozvíjet zrakové a sluchové vnímání a soustředění	

Doporučení k odbornému vyšetření		☐ Ano ☐ Ne ☐ PPP ☐ SPC ☐ SVP ☐ jiné:
Role	Jméno a příjmení	Podpis a datum
Třídní učitelé		
Vedoucí učitelka		
Logoped		
Zákonný zástupce		

Oblast vývoje řeči ve školním roce 2017/2018

Foneticko-fonologická rovina – opravdu velký pokrok, chlapec nyní vyslovuje všechny hlásky, včetně *r, ř*, které zvládl v prosinci 2017. Snaží se, chce úkoly zvládnout. Je stále třeba správně fixovat výslovnost sykavek *c, s, z*, spolu s *č, š, ž*. Problém mu ještě dělá vyslovovat slova jako – *sušenky, cvičky, svíčka, slepička, šťastný...* Dále je nutno zaměřit se na procvičování výslovnosti *r, ř* ve slovech.

Lexikálně- sémantická rovina – slovní zásoba je dostatečně rozvinuta, odpovídá věku.

Morfologicko-syntaktická rovina – procvičovat správné tvary slov, slabik a větnou stavbu. Tvoří souvětí, hovoří v rozvinutých větách. Chybování je pouze občasné.

Pragmatická rovina – dokáže vést smysluplný dialog, vyjadřuje svoje myšlenky, pocity, vypráví děj příběhu podle obrázku i fantazie. Respektuje při rozhovoru druhého, dokáže mu naslouchat. Řeč samostatně využívá v nejrůznějších sociálních situacích.

Průběžné hodnocení vzdělávacích oblastí ve školním roce 2017/2018

Oblast biologická:

- fyzická zdatnost odpovídá věku, zraková vada ho neomezuje;
- zaměření na rozvoj motoriky při manipulačních a konstruktivních činnostech;
- rozvoj grafomotoriky – cvičení pro celkové uvolnění ruky, nabídka pracovních listů pro předškoláky – má o ně zájem, jeví se jako pravák;
- zaměření na rozvoj zrakového a sluchového vnímání, zvládá rozklad slov na slabiky vytleskáváním, určí většinou správně první hlásku slova.

Oblast psychologická:

Jazyk a řeč:

- hovoří ve větách, nyní již srozumitelně;
- dokáže naslouchat, porozumí slyšenému;
- rád vystupuje v roli, dramatizuje;
- zvládá grafické napodobování symbolů, dokáže napsat svoje jméno;
- rád prohlíží knihy, zajímá se o encyklopedie;

Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace:

- klade smysluplné otázky;
- zamýšlí se nad problémem a sám hledá řešení;
- využívá tvořivého myšlení;
- má pozitivní vztah k učení, je aktivní, zajímá ho dění kolem sebe;
- vyjmenuje početní řadu 1 -20.

Sebepojetí, city a vůle:

- schopnost sebeovládání je na dobré úrovni;
- má přiměřené sebevědomí, snahu vyniknout;
- většinou je radostně naladěný;
- vystupuje bez ostychu na školních akcích;
- má organizační dovednosti.

Oblast interpersonální:

- projevuje se citlivě k druhým;
- chová se prosociálně;
- dokáže spolupracovat ve skupině, dvojicích;
- je kamarádský, respektuje druhého.

Oblast sociálně – kulturní:

- dodržuje dohodnutá pravidla;

- je aktivní při společných činnostech, má vlastní nápady;
- vyhledává tvořivé aktivity – výtvarné, hudební, dramatické;
- pamatuje si krátké texty – básně, písně;
- chová se k druhým ohleduplně.

Oblast environmentální:

- zajímají ho technické jevy;
- zamýšlí se nad otázkami kolem nás;
- rád zkoumá, objevuje;
- pomáhá pečovat o okolní prostředí.

Edukační postupy učitelka

Učitelky uplatňují stejné edukační postupy jako u Karla, ale v tomto případě je třeba i individuální péče ve zrakové oblasti. Jakubovi jsou nabízeny hry a aktivity zaměřené na rozlišování a vnímání barev, tvarů. Ještě počátkem roku se mu často pletla zelená a modrá barva, byl problém v hledání shodných obrázků, nedokázal je správně přiřadit. Také jednotlivé znaky nedokázal správně rozlišit. Dále učitelky podporují jeho soustředěnost, snahu o dokončení úkolu. Spolupráce učitelek se speciálním pedagogem je velice důležitá. S Jakubem denně pracuje speciální pedagog v logopedické učebně dle denního rozpisu.

Vlastní pozorování: měla jsem možnost pozorovat Jakuba nejen při volné hře, ale i v době činnosti se speciálním pedagogem. Na odchod do logopedické učebny se těšil. Speciální pedagog pracuje individuálně s dětmi v logopedické učebně, kde je připraveno mnoho pomůcek, her, obrázků, logopedické zrcadlo... Jakub se usadil na židli a chtěl nám zazpívat píseň, bez ostychu začal. Následovalo dechové cvičení s míčkem, foukání do peříčka a ukázka práce s logopedickým zrcadlem. Jakub se radoval z úspěchu, dařilo se mu. Vyhledával dvojice obrázků, ale bylo vidět, že si není jistý a váhá. Po chvilce úkol zvládne. Dostane obrázek, který si ve třídě může vybarvit nebo odnést domů. Ve třídě se zapojuje mezi kamarády, hraje si s dřevěnými kostkami.

3.2.3.4 Závěry šetření – případová studie 3

V poslední případové studii se jedná o opožděný vývoj řeči i zrakovou vadu. Učitelky uplatňují rozmanité postupy vzdělávací práce, posilují nejen rozvoj řečové oblasti, ale i zrakovou percepci.

Chlapec dle výzkumného šetření udělal od nástupu do MŠ velké pokroky, velký skok nastal nejen ve výslovnosti, rozvoji slovní zásoby, tvoření vět..., ale zmírňuje se i problém ve zrakovém vnímání. Jeho snaha a nyní již i soustředěnost přispívají k jeho všestrannému rozvoji.

Kladně hodnotím přístup učitelky, která upozornila na období narození sourozence jako na rizikový faktor ve vývoji řeči u chlapce, kdy došlo k období stagnace a následně poté s určitým časovým odstupem zase k období akcelerace.

Také zde není jednoznačná příčina v opožděném vývoji řeči, jeví se ale pouze jako dočasné opoždění v řečové oblasti, které se s postupem času vyrovná.

Speciální pedagog v mateřské škole B se denně věnuje chlapcům uvedeným v případové studii 2 i v případové studii 3. Jedná se o každodenní činnost s oběma chlapci – Karlem i Jakubem. Intenzivní a odborná činnost v oblasti logopedické péče zaznamenává výsledky. U Jakuba se speciální pedagog zaměřuje i na oblast zrakového vnímání. Funguje předávání informací mezi speciálním pedagogem a učitelkami ve třídě i rodiči.

Speciální pedagog si vede logopedický deník, do kterého zaznamenává každodenní činnost s dětmi. Zapisuje si pokroky, upřesňuje, na co se má zaměřit, k čemu se ještě vrátit. Tento logopedický deník jednou za týden, nejčastěji na víkend předá rodičům, aby měli přehled, jak se s jejich dítětem pracuje. Co chlapci jde, na co si dávat pozor, jak procvičovat. Slovně předá informace, jak se s dítětem během týdne pracovalo. Součástí logopedického deníku jsou i připravené 2 – 3 pracovní listy. Pokud úkol – pracovní listy - dítě doma s rodiči zvládne, může si vybarvit vložený obrázek. Když mají rodiče zájem názorně vidět, jak speciální pedagog s dítětem pracuje, není to problém. Po domluvě mohou navštívit mateřskou školu a sledovat činnost dítěte a speciálního logopeda. Rodiče tuto možnost bohužel téměř nevyužívají. Mají také možnost domluvit si individuální konzultační schůzku, při níž se jim speciální pedagog bude věnovat, podrobně předá informace o výsledcích a pokrocích u konkrétního dítěte.

Speciální pedagog začíná s dítětem pracovat v logopedické pracovně následovně:

- dechová cvičení – využití větrníků, bublifuků, foukání do míčků, do vody brčkem, do svíček, peříček...;
- artikulační cvičení u logopedického zrcadla – spec. pedagog využívá ke cvičení správné výslovnosti vlastní zásobník, ve kterém má založeny jednotlivé hlásky s obrázky, dále básničky, říkadla...;
- následují další činnosti zaměřené na rozvoj motoriky, zrakového a sluchového vnímání... používá různé kartičky s obrázky, sluchové a hmatové pexeso, hru Logico piccolo – primo, Memino a další. Některé z nich jsou k nahlédnutí v 1. příloze bakalářské práce.

4 SHRNUTÍ VÝZKUMNÉHO ŠETŘENÍ A DISKUZE

V této kapitole postupně shrnu odpovědi na výzkumné otázky.

Jedním z cílů výzkumného šetření bylo zjistit, **jaké jsou příznaky OVŘ u sledovaných dětí v MŠ**. Ve třech případových studiích jsem pozorovala příznaky opoždění řeči ve všech jazykových rovinách, nejvíce však při výslovnosti hlásek, tvoření vět a ve slovní zásobě, která byla vzhledem k věku nerozvinutá. Chlapci při nástupu do MŠ mluvili málo, nebylo jim téměř rozumět. Většinou se vyjadřovali pomocí jednoslovných vět, mnohdy pouze zvuky.

Sledovala jsem, jak se děti s OVŘ projevovaly v MŠ a jak na ně reagovaly ostatní děti.

Od nástupu do MŠ byl ve všech sledovaných případech problém v komunikaci dítěte nejen s učitelkou, ale i vrstevníky. Chlapec Karel, který je uvedený v případové studii 1 v MŠ první 2-3 měsíce nemluvil skoro vůbec. Ostatní dva chlapci velice málo. Přednost dávali hře bez kamarádů, nechtěli se zapojovat mezi ostatní děti, byli samotáři. Ani děti je nevyhledávaly ke hře, problém byl v oblasti komunikace. Ve výzkumném šetření jsem se přesvědčila o tom, že pokud dítě od nástupu do MŠ nemluví, nebo jen zcela výjimečně, pokud mluví v jednoslovných větách, má většinou i problém v sociální oblasti s navazováním vztahů s vrstevníky i učitelkou. Změna nastala s vývojem řeči na vyšší úroveň. To odpovídá poznatkům v teoretické části o vlivu narušení komunikační schopnosti na socializaci jedince (Klenková, 2006).

Další cíl výzkumného šetření sledoval, jak probíhá vzdělávání dítěte s OVŘ v MŠ.

K výzkumnému šetření jsem si vybrala dvě městské MŠ. Obě dvě MŠ vypracovaly pro děti s OVŘ PLPP I. stupně a dětem s OVŘ se maximálně věnovaly. Znatelný byl ale rozdíl v podmínkách mateřských škol.

První mateřská škola A: v této mateřské škole s chlapcem uvedeným v případové studii 1 pracovala v oblasti rozvoje řeči učitelka, která je i logopedická asistentka. Většinou individuálně, dvakrát týdně. Rozvíjela Pavlíkovu slovní zásobu, prováděla dechová cvičení, cvičení gymnastiky mluvidel, využívala dostupné logopedické pomůcky. Myslím si, že by mohla fungovat lepší komunikace se SPC při edukačních postupech ve zmíněné MŠ. Tam chlapec pravidelně docházel a logopedická péče mu byla zajištěna speciálním pedagogem s doporučením, aby vzdělávání Pavla probíhalo podle Plánu pedagogické podpory I. stupně. Následný PLPP I. stupně působil spíše

formálně, bez absence podstatného. Pokroky chlapce byly pozvolné. Nejednalo se pouze o opoždění v oblasti řeči, ale i celkového vývoje a mírné opoždění rozumové. Vyzdvihla bych doporučení chlapce k návštěvě SPC od třídní učitelky, díky které u něj byla zahájena včasná logopedická intervence.

Druhá mateřská škola B: velkou výhodou této mateřské školy je, že má svého speciálního pedagoga, který pracuje s dětmi každý den v logopedické pracovně a jsou tak vytvořeny ideální podmínky pro vzdělávání dětí s OVŘ. Zřejmě proto jsou pokroky u dětí v oblasti řečového vývoje znatelnější. O výhodách, které poskytuje speciální pedagog v MŠ a jak s dětmi pracuje, se zmiňuji v závěru šetření v případové studii 3 str. 58.

Zjišťovala jsem, v čem spočívá spolupráce s rodiči dětí s OVŘ s MŠ. Důležitá je vzájemná informovanost, návaznost ve společných postupech při vzdělávání dětí s OVŘ. V prvním případě mateřská škola **A** individuálně komunikuje s rodiči, zejména s matkou, které průběžně předává informace o vzdělávání a pokrocích chlapce. Jako první MŠ doporučila rodičům navštívit odborníky ze SPC z důvodu opožděného vývoje řeči. Logopedická asistentka rodičům předává informace většinou pouze při odchodu dítěte z MŠ, když se s nimi potká. V druhé MŠ **B** funguje hlubší spolupráce s rodiči, založená na předávání pravidelných informací rodičům od speciálního pedagoga. Před každým víkendem předá speciální pedagog rodičům logopedický deník a ukáže jim, jak v průběhu týdne s dítětem pracoval. Připraví si pro ně další úkoly a záležitosti pouze na rodičích, jakým úkolům se budou o víkendu s dítětem věnovat. Rodiče mají možnost účastnit se i společného setkání dítěte se speciálním pedagogem a názorně pozorovat průběh každodenní individuální péče nejen odpoledne, ale i v dopoledních hodinách. Bohužel o tuto možnost příliš zájem neprojeví.

Poslední výzkumná otázka objasňuje, jaká pozitiva a problémy se v pedagogické podpoře dítěte s OVŘ v MŠ projeví? Při podpoře dítěte s OVŘ v MŠ se jako pozitivní projevila každodenní péče speciálního pedagoga. V druhé mateřské škole **B** byly díky jeho působení vytvořeny pro děti s OVŘ optimální podmínky. Speciální pedagog může s dětmi denně individuálně a samostatně pracovat, využívat plně vybavenou logopedickou pracovnu, jež je součástí mateřské školy a věnovat se pouze jednomu dítěti. V první mateřské škole **A** učitelka s dětmi pracuje většinou pouze v době souběžného překrývání obou pedagogů ve třídě, kde jsou i ostatní děti, a to na dítě

může působit rušivě a ovlivňuje to jeho soustředěnost. I přes tyto nepříznivé podmínky učitelka dětem s OVŘ věnuje maximální péči. Jako problém v pedagogické podpoře dítěte s OVŘ vidím v první mateřské škole **A** nedostatečnou spolupráci SPC a mateřské školy, kdy by mohly být jasněji formulovány vzdělávací záměry ve zprávě poradenského zařízení tak, aby pedagogům pomohly při sestavování PLPP. Tím by se stal PLPP pro vzdělávání dítěte s OVŘ ještě efektivnější. Vhodná by byla z mého hlediska i konzultace s poradenským zařízením – SPC a mateřskou školou během školního roku, a tak by nešlo pouze o formálnost v dokumentaci. Učitelky by rovněž přivítaly více informací k sestavování PLPP obecně, nejen v tomto případě.

Děti s opožděným vývojem řeči nemají jednoduchý nástup do mateřské školy. Většinou jim úplná nebo částečná nemluvnost neumožňuje zcela se zařadit mezi vrstevníky. Mají problémy nejen v sociální oblasti, ale mnohdy i při sebeobsluze. Neřeknou si, že potřebují jít na toaletu, jestli chtějí přidat jídlo, jak se cítí... V tomto výzkumném šetření se potvrdilo, že pokud se s dítětem zahájí včasná logopedická intervence, poměrně rychle se nedostatky v řečové oblasti napravují a dítě opoždění v řečové oblasti vyrovná. V případě, že se jedná ještě o další oslabení, například v rozumové oblasti, výsledky nejsou tak znatelné a mohou přetrvávat i déle. Je potřeba spolupracovat s odborníky, vzájemně se informovat o postupech a pokrocích dítěte. Vždy je nejdůležitější vzájemná spolupráce rodičů, mateřské školy a odborníků.

ZÁVĚR

V této bakalářské práci jsem se zabývala problematikou opožděného vývoje řeči u dětí v mateřské škole. Navštívila jsem dvě mateřské školy a vybrala si tři děti s opožděným vývojem řeči k případové studii. V první případové studii se nejednalo jen o opoždění v oblasti řeči, ale o celkové opoždění vývoje dítěte vzhledem k věku. Další dvě případové studie se podobaly v některých znacích, ale v poslední případové studii se jednalo o opožděný vývoj řeči v kombinaci se zrakovou vadou.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V teoretické části jsem se věnovala vývoji řeči do konce předškolního období z hlediska všech jazykových rovin, vymezení pojmu OVŘ, jeho etiologii, symptomatologii, diagnostice a terapii. Čerpala jsem poznatky z literatury od různých autorů, kteří na OVŘ nahlíží z různých pohledů. Zabývala jsem se také podporou těchto dětí v mateřské škole, která vychází z rámcového kurikulárního dokumentu a současné legislativy.

Praktickou část tvoří již zmiňované tři případové studie chlapců s OVŘ v mateřské škole. V kvalitativním výzkumném šetření jsem použila metodu pozorování, rozhovoru s rodiči a pedagogy, dětmi a analýzy dokumentů. Sledovala jsem příznaky OVŘ i jak se dítě projevuje v MŠ a jak na ně reagují ostatní děti. Hledala jsem možné příčiny OVŘ a sledovala plnění a vyhodnocování plánu pedagogické podpory, snažila jsem se vyhledat pozitiva a problémy, které se v pedagogické podpoře dítěte s OVŘ v MŠ projeví. Zjištěné skutečnosti jsem shrnula a odpověděla na výzkumné otázky.

Přílohou práce jsou fotografie logopedických pomůcek a kresba dětí.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

BACUS-LINDROTH, Anne, 2009. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. 2.vyd. Praha: Portál. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-563-9.

BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a ŠMARDOVÁ, Vlasta, 2015. *Diagnostika dítěte předškolního věku: co by dítě mělo umět ve věku od 3 do 6 let*. 2.vyd. Brno: Edika. ISBN 978-80-266-0658-1.

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona, 2012. *Komunikace dětí předškolního věku*. 1.vyd. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3008-0.

CSÉFALVAY, Zsolt a LECHTA Viktor a kol., 2013. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti u dospělých*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0364-3.

KLENKOVÁ, Jiřina, 2006. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-1110-9.

KLENKOVÁ, Jiřina, KOLBÁBKOVÁ, Helena, 2003. *Diagnostika předškoláka-správný vývoj řeči dítěte*. Brno: MC nakladatelství. ISBN 80-239-0082-x.

KUTÁLKOVÁ, Dana, 1996. *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-115-0.

KUTÁLKOVÁ, Dana, 2010. *Vývoj dětské řeči krok za krokem*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN: 978-80-247-3080-6.

LECHTA, Viktor a kol., 1995. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Martin: Osveta. ISBN 80-88824-18-4.

LECHTA, Viktor a kol., 1990. *Logopedické repetitorium*. Bratislava: SNP. ISBN 80-08-00447-9.

LECHTA, Viktor a kol., 2005. *Terapie narušené komunikační schopnosti*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-961-5.

LEJSKA, Mojmír, 2003. *Poruchy verbální komunikace foniatrie*. Brno: Paido. ISBN 80-7315-038-7.

MERTIN, Václav, 2011. *Výchovné maličkosti: průvodce výchovou dítěte do 12 let*. Praha: Portál. ISBN: 978-80-7367-857-9.

PŘÍHODA, Václav, 1977. *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

SEEMAN, Miloslav, 1955. *Poruchy dětské řeči*. 1.vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství.

SOVÁK, Miloš, 1978. *Logopedie*. 1. vyd. Praha: SNP.

SOVÁK, Miloš, 1989. *Logopedie předškolního věku*. 3. upr. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

SLOWÍK, Josef, 2007. *Speciální pedagogika*. Praha: Grada. ISBN: 978-80-247-1733-3.

SYNEK, František, 1999. *Hlasy a hlásky: rozvíjení a výchova řeči z praxe výchovného logopeda*. 3., upr. a rozšíř. vyd. Praha: ArchArt. ISBN: 80-902281-8-6.

SYNEK, František, 1998. *Říkáme si s dětmi: k praktickým otázkám výchovy jazyka a řeči u malých dětí*. 4. vyd. Praha: Archart. ISBN 80-902281-5-1.

ŠKODOVÁ ,Eva, JEDLIČKA, Ivan a kol., 2003. *Klinická logopedie*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-546-6.

VÁGNEROVÁ, Marie, 2005. *Vývojová psychologie.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum. ISBN: 80-246-0956-8.

VYŠTEJN, Jan, 1995. *Dítě a jeho řeč*. Beroun: BAROKO &FOX. ISBN 80-85642-25-5.

Internetové zdroje:

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. [online]. Praha: MŠMT, 2017. [2017-01-18]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/39793>

SEZNAM PŘÍLOH

1. Příloha č. 1 - Mateřská škola **B** s logopedickou péčí speciálního pedagoga – využívané pomůcky a hry v logopedické pracovně.
2. Příloha č. 2 - Kresba postavy a kresba rodiny. **Případová studie 1** – Pavel.
3. Příloha č. 3 - Kresba postavy a kresba rodiny. **Případová studie 2** – Karel.
4. Příloha č. 4 - Kresba postavy a kresba rodiny. **Případová studie 3** – Jakub.

Příloha č. 1 – Mateřská škola B – využívané pomůcky a hry v logopedické pracovně.

Název: roční období.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: doplňování textu podle obrázků

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: knihy k rozvoji slovní zásoby.

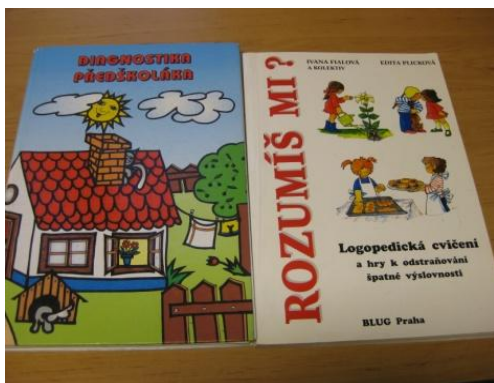
Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedická hra.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedická cvičení.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedická cvičení.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedické hry.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedická hra.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedické zrcadlo.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: pomůcky k dechovému cvičení.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: pomůcka k dechovému cvičení.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: logopedické kartičky.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: kniha k logop. prevenci.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: obrázky k logopedickému cvičení.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: rozvoj slovní zásoby.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: rozvoj slovní zásoby.

Zdroj: vlastní fotografie.

Název: rozvoj zrakového vnímání.

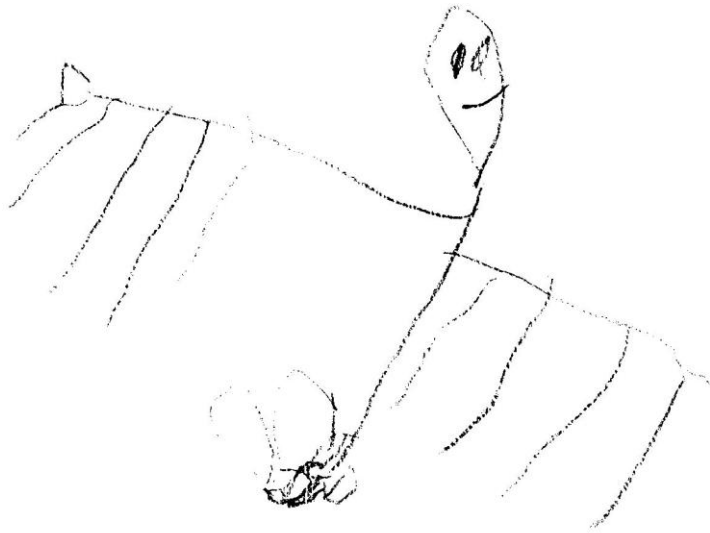
Zdroj: vlastní fotografie.

Název: rozvoj zrakového vnímání.

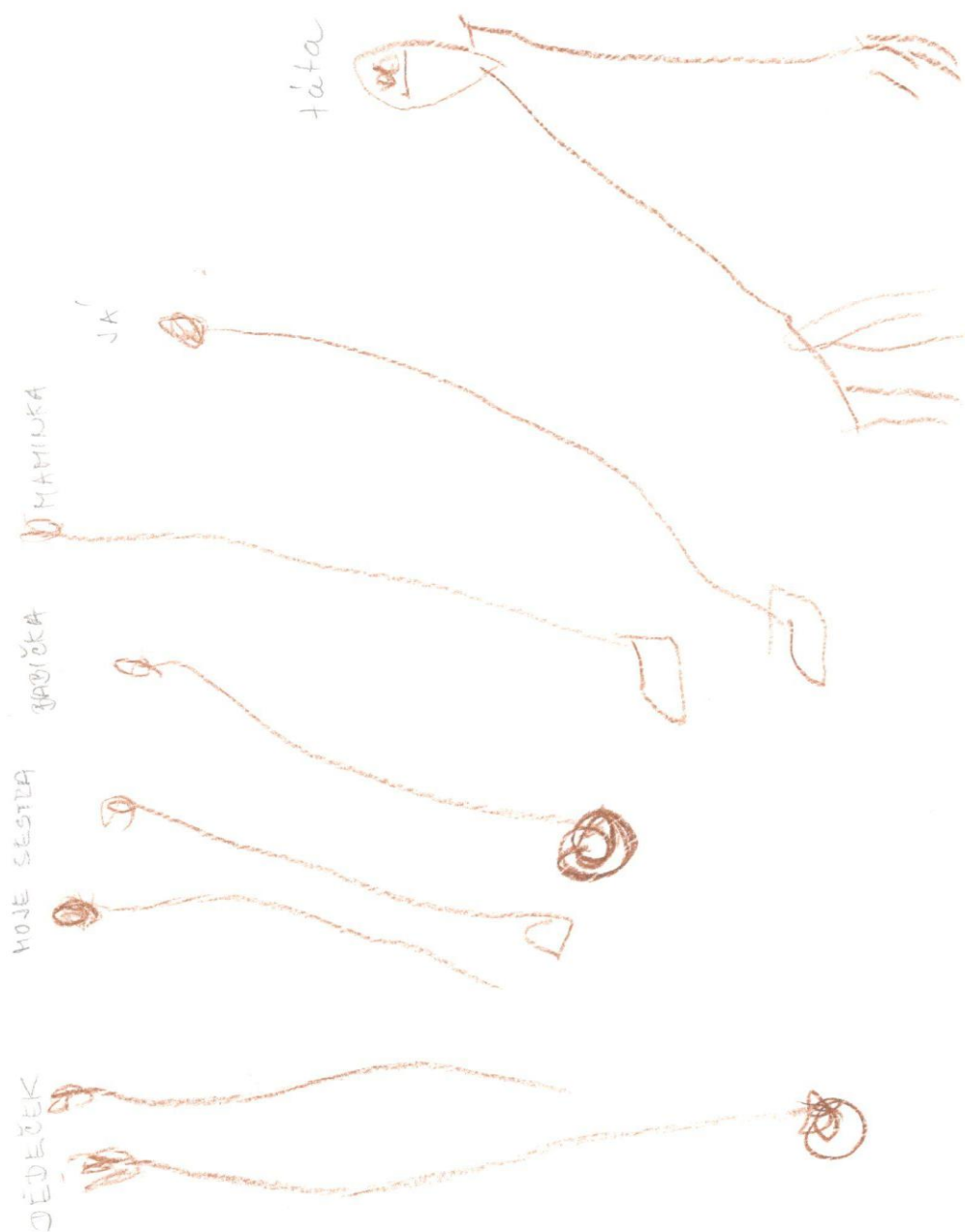

Zdroj: vlastní fotografie.

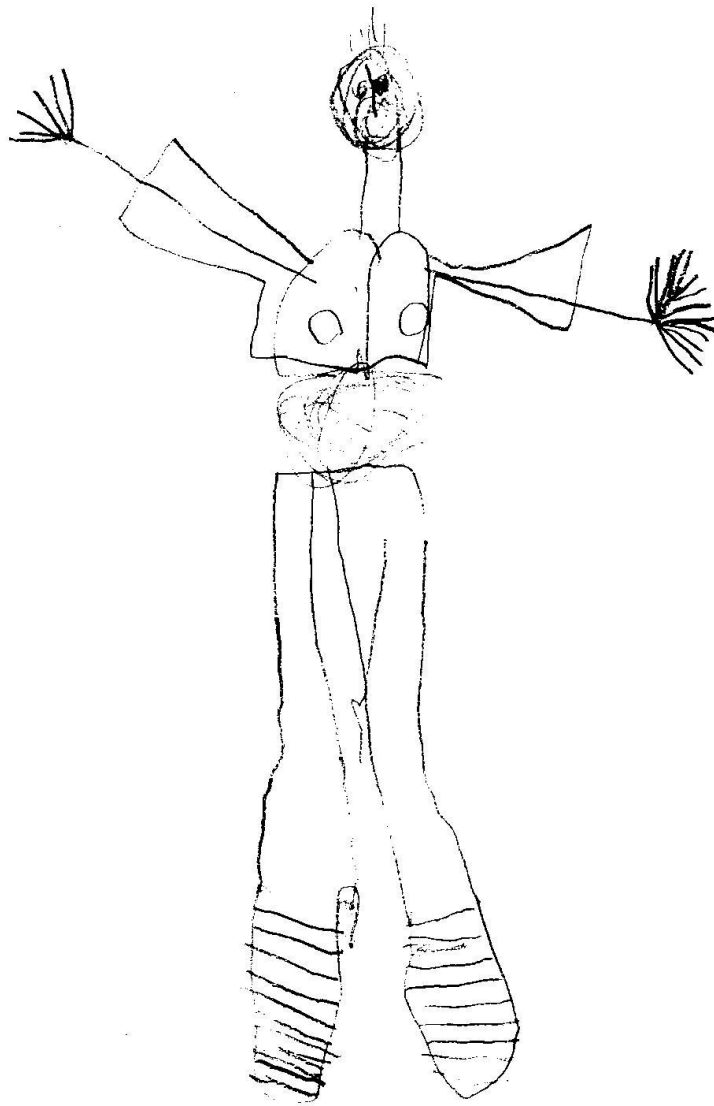
2. příloha č. 2 – Kresba postavy. Případová studie 1. Kresba „To jsem já.“ Pavel - věk 5;10.

2. příloha č. 2 – Kresba rodiny. Případová studie 1. Kresba „Moje rodina.“ Pavel - věk 5;10.

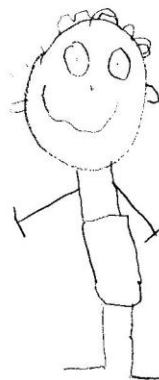
3. příloha č. 3 – Kresba postavy. Případová studie 2. Kresba „To jsem já.“ Karel – věk 4;4.

3. příloha č. 3 – Kresba rodiny. Případová studie 2. Kresba „Moje rodina.“ Karel – věk 4;4.

4. příloha č. 4 – Kresba postavy. Případová studie 3. Kresba „To jsem já.“ **Jakub** – věk 5;5.

4. příloha č. 4 – Kresba rodiny. Případová studie 3. Kresba „Moje rodina.“ **Jakub** – věk 5;5.

